

DE KROON ONTBLOOT

Genadeverlening bij de doodstraf tijdens de zuiveringen na de Tweede Wereldoorlog

KOEN AERTS *

Precies 60 jaar na de executie van de katholieke oorlogsburgemeester van Ronse Leo Vindevogel op 25 september 1945 organiseerde de Vlaamse Volksbeweging (VVB) vzw en VVB-Oost-Vlaanderen een herdenking. Net zoals bij Irma Laplasse en Oost-Fronter Stefaan Laureys wordt de herinnering levend gehouden uit onvrede over de toenmalige, zogeheten ‘onbillijke repressie’¹. Dat de bestrafing van de collaboratie hier en daar tot uitschuivers leidde, maakte Luc Huysse met *Onverwerkt Verleden* al in 1991 duidelijk. Maar pas met de licentiaatsverhandeling van Sis Matthé uit 2002 aan de Universiteit Gent kwam voor het eerst ook de politiek in beeld die op basis van vrijlatings- en strafafvermindingsmaatregelen een liquidatie van de repressie voorstond. Naast voorlopige en voorwaardelijke invrijheidstelling was het genade-recht een beproefd instrument ter harmonisering van de strafmaat. Voor ter dood veroordeelden, *dé personae non gratae*, was dat recht de laatste hoop. In de historiografie zijn de beweringen over de tenuitvoerbrenging van de doodstraf tijdens de jaren 1944-1950 vaak eerder op impressies dan op coherent onderzoek gestoeld. Zo is het een taaie cliché dat de genadeverlening een willekeurige Belgische wraakoefening was. Door een antwoord te formuleren op de vraag waarom de ene persoon wel en de andere persoon geen genade kreeg, wordt aangetoond dat de historische werkelijkheid niet zo eenduidig was².

- 1 Leo Vindevogel, katholiek volksvertegenwoordiger, werd onder meer ter dood veroordeeld voor verklipping (artikel 121bis). Rond zijn proces en executie bestaat nog steeds veel controverse. Stefaan Laureys stierf op 23 februari 1945 voor het vuurpeloton als één van de 20 “eenvoudige wapendragers” (veroordeeld op basis van artikel 113) die in de jaren 1945-1946 geëxecuteerd werden. Die categorie veroordeelden kreeg na 1946 stevast genade (Cf. *infra*). Irma Swertvaegher, beter bekend onder de naam van haar echtgenoot Henri Laplasse, werd geëxecuteerd op 30 mei 1945 tengevolge van een veroordeling voor verklipping (artikel 121bis). Op aanwijzing van de katholieke minister van Justitie Melchior Wathelet werd haar proces in 1995 heropend. Op 14 februari 1996 werd ze opnieuw schuldig gevonden aan de tenlasteleggingen van verklipping aan de vijand, maar haar straf werd wegens verzachtende omstandigheden postuum omgezet in levenslang.
- 2 Het onderzoek is hoofdzakelijk gebaseerd op een systematische verwerking van de 1.354 samenvattingen van de adviezen van het Auditoraat-generaal in het archief van de prins-regent, bewaard in het archief bij het Koninklijk Paleis. Meestal onthulden de samenvattingen zowel het advies van het Auditoraat-generaal als het voorstel van de minister en de mening van het kabinet van de prins-regent. Door een kwantitatieve benadering zijn er duidelijke parameters achter de genadeverlening bloot gelegd. Omdat er echter voor elke in rekening gebrachte parameter (bijvoorbeeld geslacht, leeftijd, zetel van de Krijgsraad,...) verschillende cijfers gebruikt zijn – het gevraagde was niet voor elke persoon terug te vinden – dient er benadrukt dat het om een relatief kwantitatief onderzoek gaat. Niettemin was per parameter het aantal in rekening gebrachte personen steeds groot genoeg (> 50 % van het totaal) om betrouwbare conclusies te trekken. De bevindingen werden telkenmale getoetst door een meer kwalitatieve verwerking van de bronnen. Die inhoudelijke controle bracht bovendien nog andere elementen achter de genadeverlening aan het licht. Omdat de Federale Overheidsdienst Justitie – ondanks herhaald verzoek – geen toestemming gaf tot raadpleging van de volledige genadedossiers van de *geëxecuteerde personen*, was het wegens een gebrek aan voldoende gegevens sowieso onmogelijk een absoluut kwantitatief onderzoek te voeren. Die dossiers zijn, in tegenstelling tot de volledige genadedossiers van de *begenadigde personen*, nog steeds niet aan het Alge-

I. Relatieve cijfers

De militaire rechtbanken spraken tijdens de strafrechtelijke afhandeling van de oorlog zo'n 2.940 doodstraffen uit, 1.247 waren op tegenspraak en 1.693 bij verstek. Wanneer de betichte op de zittingen aanwezig was, werd hij / zij op tegenspraak ofte contradictoir gevonnist. Indien hij / zij niet aanwezig was, was er een vonnis bij verstek. Het totale aantal uitgesproken *doodstraffen* is echter niet gelijk aan het aantal ter dood veroordeelde *personen*. Toonaangevend wetenschappelijk werk, zoals dat van Luc Huyse, gaat voorbij aan dat belangrijke onderscheid ³.

Een exact getal is moeilijk te reconstrueren, maar het staat vast dat het aantal terdoodveroordelingen op tegenspraak alleszins hoger ligt dan het aantal op tegenspraak ter dood veroordeelden. Sommige individuen werden immers meermaals veroordeeld door verschillende arresten of opeenvolgende vonnissen, uitgesproken door verschillende militaire rechtbanken, in verschillende zaken én met betrekking tot verschillende feiten ⁴. Eén van de voornaamste kwantitatieve bronnen met betrekking tot de repressie, de *Étude statistique sur la répression de l'incivisme* van John Gilissen uit 1951, onderscheidt uiteindelijk 1.202 "*personnes physiques distinctes*" ⁵. Eigen berekeningen op basis van de *Chronologische lijsten van wegens collaboratie ter dood veroordeelden* in het archief bij het Koninklijk Paleis brengen het aantal op tegenspraak ter dood veroordeelde personen op minimum 1.227 ⁶. Zoals een vijfjaarlijks verslag van de "gratiedienst incivieken" in de jaren 1970 al erkende, is een sluitend aantal niet meer met zekerheid te bepalen ⁷.

meen Rijksarchief overgedragen. Bij het onderzoek is geen gebruik gemaakt van het recent in het SOMA gedeponeerde *Deelarchief Auditoraat-generaal: algemene documentatie / overtuigingsstukken en varia* (nr. AA 1912). Dat archief bevat mogelijk nieuwe elementen met betrekking tot de naoorlogse tenuitvoerbrenging van de doodstraf en allicht over het totaal aantal op tegenspraak ter dood veroordeelde personen.

3 LUC HUYSE EN STEVEN DHONDT e.a., *Onverwerkt verleden: collaboratie en repressie in België 1942-1952*, Leuven, 1991, p. 24.

4 Jan U. werd zelfs tweemaal ter dood veroordeeld voor dezelfde feiten, eerst voor de Krijgsraad in Antwerpen op 31 mei 1945, en vervolgens voor het Krijgshof in Luik dat in feite een bevestiging was van de veroordeling van de Krijgsraad te Hasselt op 9 februari 1945. Er werden eigenaardig genoeg ook twee beslissingen genomen om de doodstraffen om te zetten, één in 1948 en een tweede in 1950. Zaak Jan U. (AKP, *Archief kabinet prins-regent*, 551. Samenvattingen van de adviezen van het Auditoraat-generaal betreffende de genadeverlening aan ter dood veroordeelden, nr. 446). Hoewel veel privacygevoelige informatie over de ter dood veroordeelden ook in gedrukte bronnen en archieven is terug te vinden waarvan de openbaarheid niet ter discussie staat (bijvoorbeeld de uittreksels van de veroordelingen die in het *Belgisch Staatsblad* verschenen), is er voor gekozen om enkel die personen voluit bij naam te noemen die reeds voldoende bekend zijn uit de literatuur.

5 JOHN GILISSEN, "Étude statistique sur la répression de l'incivisme", in *Revue de droit pénal et de criminologie*, nr. 5, 1950-1951 (jrg. 31), p. 619.

6 Dat aantal is het resultaat na het weglaten van dubbelvermeldingen (vergeleken op basis van naam, voor-naam, geboortedatum), van de bij verstek ter dood veroordeelden en de veroordeelden wegens misdaden van gemeen recht. Zie ook *supra* (noot 2).

7 Meerjaarlijkse verslagen 1965-1970, p. 2 (ARA, *Ministère de la Justice, Direction générale des établissements pénitentiaires. Service des grâces, Rapport et correspondance concernant des mesures de grâce au bénéfice d'inciviques*, 1952 en s.d., farde 810).

- Terechtstelling van collaborateurs op 14 juni 1948 in de Trésignies-kazerne in Charleroi, van waaruit tijdens de bezetting een deel van de lokale Joodse gemeenschap was weggevoerd. Het gaat om leden van de *Bande Duquesne*, die in La Louvière talrijke arrestaties had uitgevoerd en zich aan folteringen schuldig had gemaakt. (Foto SOMA)

II. Genade : een noodzakelijke aanvulling op het onvolmaakte recht

In verhouding met het bevolkingsaantal spraken de Belgische rechtbanken het grootste aantal terdoodveroordelingen – op tegenspraak en bij verstek samengeteld – uit. Het percentage uitgevoerde doodstraffen was daarentegen veruit het laagst in heel Europa. Berekend op het totaalcijfer van Luc Huyse werd in België bij 8 % van de uitgesproken doodstraffen (242 op 2.940) tot executie overgegaan, tegenover 26 % in Nederland (36 op 138), 88 % in Noorwegen (22 op 25) en 95 % in Tsjechië (686 op 723)⁸. Toch mag men zich niet zomaar blindstaren op die verhoudingen. Sinds 1863 was het in ons land immers de traditie dat, behoudens enkele uitzonderingen tijdens de Eerste Wereldoorlog, elke doodstraf quasi-automatisch werd omgezet.

De basis waarop de doodstraf werd uitgesproken, was tijdens de oorlog – onder andere door de besluitwet van 17 december 1942 – al aanzienlijk verbreed. De reikwijdte van de artikelen die verklikking (121bis) en collaboratie op politiek (118bis), militair (113)

⁸ PIETER LAGROU, "Een glorierijk verleden", in *Collaboratie in Vlaanderen. Vergeten en vergeven*?, Antwerpen, 2002, p. 68.

en economisch vlak (115) bestraffen, leidde tot een groot aantal terdoodveroordelingen. Wanneer dan de traditie van automatische omzetting van de doodstraf verlaten wordt, rest de definitief ter dood veroordeelde enkel nog genade om de uitvoering van zijn / haar straf te ontlopen. Genade functioneert bij de doodstraf als een strafomzettende maatregel, waarbij de uitgesproken straf door een mindere wordt vervangen. Met het recht van genade – bepaald door artikel 73 in de grondwet (tegenwoordig artikel 110) – kan het staatshoofd als opperste gezag de strafmaat matigen en in evenwicht brengen. Het is geen beperking op de werking van het gerecht, maar veeleer een onontbeerlijke aanvulling op de rechtsbedeling.

De eerste Belgische koning, Leopold I (1831-1965), weigerde genade aan 55 ter dood veroordeelden⁹. Zijn zoon en opvolger, Leopold II (1865-1909), was er daarentegen trots op dat sinds zijn troonsbestijging geen enkel keer een terechtstelling had plaats gevonden. Vanaf diens regeerperiode werd de doodstraf consequent omgezet in een mildere straf. Enkel tijdens de Eerste Wereldoorlog week koning Albert (1909-1934) van die gewoonte af. Twaalf Belgische soldaten, vier Belgische burgers en vier Duitsers stierven voor het vuurpeloton¹⁰. De traditie van een quasi-automatische begenadiging werd echter al gauw terug opgepikt en onder Leopold III (1934-1940) voortgezet. Pas na de Tweede Wereldoorlog impliceerde de uitoefening van het genaderecht weer een effectieve beslissing op leven en dood. Het staatshoofd was ditmaal geen koning. Leopold III was gevangengenomen door de Duitsers en verkeerde om die reden in de onmogelijkheid tot regeren. Door toepassing van artikel 82 van de grondwet (huidig artikel 93) was zijn broer, prins Karel, bij decreet van 21 september 1944 tot regent benoemd. Uiteindelijk oefende de regent tot 20 juli 1950 de vorstelijke prerogatieven uit. Na de Duitse capitulatie in 1945 was er rond Leopold III een politieke strijd ontstaan, de Koningskwestie, die pas vijf jaren later haar afwikkeling kreeg.

III. Genade : de actoren

Hoewel een vorstelijk prerogatief, lag de uitoefening van het genaderecht *de facto* steeds in handen van de minister van Justitie. Bij terdoodveroordelingen werd er van ambtswege een genadeverzoek opgesteld dat na het advies van het Auditoraat-generaal de minister passeerde. De minister van Justitie deed vervolgens het (kabinet van het) staatshoofd een voorstel dat in feite altijd werd gevolgd. Zonder ministeriële tegentekening was er immers geen besluit mogelijk¹¹. Enkel wanneer het kabinet van de prins-regent aandrong op een herziening én anders dan het ministerie van Justitie in het voordeel

⁹ JEAN STENGERS, *De Koningen der Belgen. Van Leopold I tot Albert II*, Leuven, 1997, p. 105-112.

¹⁰ In dat verband, zie ook : JACQUES MAES, "Het Belgisch Militair Gerecht tijdens de Eerste Wereldoorlog. Een portret van de geëxecuteerden", in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 16, 2006, p. 197-235.

¹¹ De in de grondwetsartikelen 63 en 64 (huidige artikelen 88 en 106) vervatte bepalingen omtrent ministeriële verantwoordelijkheid zijn ook voor de uitoefening van het genaderecht absoluut.

van de veroordeelde pleitte, gebeurde het soms dat een aanvankelijk negatief voorstel resulteerde in een positief besluit. Indien het kabinet van de prins-regent – ten opzichte van de minister van Justitie – echter negatiever oordeelde, had het niets in de pap te brokken. De invloed van het kabinet van de prins-regent was wel aanwezig maar werkte slechts in één richting¹². Terwijl bepaalde personen door de ministers genade werd ontzegd, zijn ze op voorspraak van het kabinet van de prins-regent uiteindelijk toch nog aan het vuurpeloton ontsnapt.

Een soortgelijke, maar qua beoordeling meer coherente, invloed ging uit van het Auditoraat-generaal. Telkens de auditeur positief adviseerde, werd de veroordeelde begenadigd. Negatieve adviezen leidden daarentegen lang niet automatisch tot een uitvoering van de doodstraf. In ruim meer dan de helft van de genadeverzoeken oordeelde het Auditoraat negatief, terwijl het advies uiteindelijk ‘maar’ in 20 % van het totale aantal op tegenspraak veroordeelden werd gevolgd. De ministers van Justitie oordeelden met andere woorden gunstiger dan het Auditoraat. Er waren duidelijk meningsverschillen tussen de drie actoren – het kabinet van de prins-regent, het Auditoraat-generaal en het ministerie van Justitie – maar de minister had niettemin steeds het laatste woord. De tegentekening verhinderde dat de Kroon ontbloot werd en maakte de minister politiek verantwoordelijk.

Luc Huyse legt een verband tussen de chronologie van de executies en de politieke conjunctuur¹³. Door de executies per datum uit te zetten op een tijdslijn wordt het duidelijk dat er in bepaalde periodes opmerkelijk veel personen werden terechtgesteld, afgewisseld met ietwat rustigere momenten. Hiermee suggereert Huyse dat de executies gerelateerd kunnen worden aan hetgeen de politieke agenda beroerde. De auteur vertrekt daarbij echter van foutieve basisgegevens. Niet de datum van executie, maar de datum van het genadebesluit dient als basis te worden genomen. En zelfs die datum is relatief. De eigenlijke beslissing dateerde vaak van enige tijd vóór het moment dat

12 Prins Karel heeft persoonlijk op geen enkele manier een effectieve rol gespeeld. Hij kon natuurlijk weigeren te tekenen wanneer hij niet akkoord was met het voorstel van de minister. Wanneer hij in tegenstelling tot de minister pleitte voor een omzetting van de doodstraf in een mildere straf, dan was de minister wel bereid om – zoals gezegd – zijn voorstel te herzien. Indien de prins weigerde te tekenen om tegen het voorstel van de minister in alsnog een verwerping van het genadeverzoek door te voeren, had dat echter niet de executie van de ter dood veroordeelde tot gevolg. Zonder tegentekening van de minister was er geen sprake van een geldig besluit. Het protest van de prins zou op die manier een averechts effect hebben omdat het genadeverzoek dan gewoon bleef liggen en de veroordeling onuitgevoerd bleef. In een periode waarin de persoon van Leopold III – en bij uitbreiding de monarchie – ter discussie stond, zou een vrijpostige interpretatie van de vorstelijke prerogatieven bovendien enkel olie op het vuur zijn. Het is weinig waarschijnlijk dat prins Karel geprobeerd heeft zijn eigen wil door te drukken. Een studie naar de rol van prins Karel in de Koningskwesie komt tot dezelfde conclusie: RIEN EMMERY, *‘Un carlisme à la belge ?’ De rol van Prins-Regent Karel en zijn entourage in het verloop van de Koningskwesie (1940-1950)*, Gent, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, Universiteit Gent, 2005, p. 220.

13 LUC HUYSE EN KRIS HOFACK, *Onverwerkt verleden. Een naschrift*, (Cahier van het Instituut Recht en Samenleving, 2), Leuven, 1994, p. 25.

het genadebesluit opgesteld en getekend werd. Dikwijls was er een verschil in datum tussen de feitelijke beslissing en het officiële genadebesluit. Het viel tevens meermaals voor dat het genadebesluit van verschillende personen op dezelfde dag van kracht ging, maar dat er op het paleis op een andere dag over was beslist. Op bepaalde data zijn er clusters van genadebesluiten ontstaan ¹⁴.

Het uniformeren van die data is in verscheidene gevallen te wijten aan het feit dat het om aan elkaar verwante dossiers ging, waarbij een gezamenlijk naar buiten brengen van de beslissingen zich logischerwijs opdrong. Maar ook werktechnische oorzaken liggen aan de basis. Nadat er op het paleis was beslist en getekend, moest het genadebesluit voor de tegentekening terug naar het ministerie van Justitie gestuurd worden. Dat gebeurde vaak in groep, zodat beslissingen van een verschillende datum door de verzending op éénzelfde datum uiteindelijk ook resulteerden in een op dezelfde dag van kracht gaand genadebesluit. Het relateren van de executiedata aan het politieke verloop, zoals Luc Huyse suggereert, is dus geen goede methode, omdat de werkelijke beslissing op leven en dood veelal eerder was gevallen.

Terwijl de publieke opinie in het algemeen geen direct effect uitoefende op het aantal executies, kon een versnelde tenuitvoerbrenging wel de rust in het land herstellen. Uit de rapporten van François Louis Ganshof, een verbindingsofficier die na de oorlog het land afreisde en bij zijn broer, de auditeur-generaal Walter Ganshof van der Meersch, verslag uitbracht over de toestand in de gevangenissen en interneringscentra, blijkt dat de terechtstelling van Paul Herten en Joseph-Gaston Hoogeveen op 13 november 1944 enigszins de opgehitste gemoederen kon bedaren ¹⁵. Zij waren de eerste personen die na de oorlog voor het vuurpeloton werden geleid, respectievelijk drie en twee dagen na het genadebesluit. Over de vijf jaren dat er executies plaatsvonden lagen er echter gemiddeld veertien dagen tussen de datum van het genadebesluit en de uitvoering ervan. Op die manier – inkorten van de termijn tussen de datum van genadeverwerping en de uitvoering van de doodstraf – heeft de publieke opinie wel een duidelijke invloed kunnen uitoefenen ¹⁶.

14 Bijvoorbeeld : 6 besluiten op 7 maart 1945, 13 besluiten op 11 mei 1946, 30 besluiten op 6 november 1947, 25 besluiten op 16 oktober 1948, 11 besluiten op 31 mei 1949, 8 besluiten op 20 januari 1950, enzovoort.

15 WILFRIED PAUWELS, *De Bevrijdingsdagen van 1944. Honderd dagen tussen anarchie en burgeroorlog*, Antwerpen, 1994, p. 277. Paul Herten en Joseph-Gaston Hoogeveen werden beiden beschuldigd van de dood van een persoon, Armand Fraiteur, via verklipping (art. 121bis).

16 De correlatie tussen het oorlogsgeweld in sommige regio's en de publieke vraag naar executies, is (voorlopig) moeilijk aan te tonen. Beide fenomenen laten zich moeilijk meten : Hoe uit die publieke vraag zich ? Hoe moet het oorlogsgeweld gedefinieerd en bepaald worden ? Dat er niettemin een verband bestaat tussen de plaats waar de meeste executies werden uitgevoerd en de in de regio gepleegde misdaden is bijna logisch. Het arrest of het vonnis bepaalt dat de terechtstelling werd uitgevoerd in de gemeente waar de zaak in eerste aanleg was uitgesproken, ofwel in die van het laatste garnizoen van de veroordeelde, ofwel in die van de plaats waar het misdrijf gepleegd was. Indien de gemeente in oorlogstijd om militaire redenen moeilijk bereikbaar was, kon ze ook uitgevoerd worden in een andere gemeente. FRITS GORLÉ EN GUY VAN GERVEN, *Militair strafrecht*, (Algemene Praktische Rechtsverzameling), Gent, 1993, p. 47.

Toch bleef de evaluatie van de genadeverzoeken zelf veeleer een zaak van de minister. De bevestiging van François Boveroulle (Rexistisch oorlogsburgemeester van Hornu) in 1948 is hier een sterk voorbeeld van. Vóór het bekend maken van zijn beslissing tot omzetting had de katholieke minister Paul Struye reeds een telegram ontvangen van het *Comité d'action et de vigilance de Mons-Borinage* met de eis tot de executie over te gaan¹⁷. Toch stelde de minister een omzetting voor. Hoewel ze samen met de bevestiging van Arthur Surin (Rexistisch oorlogsburgemeester van Dour) de directe aanleiding was tot het ontslag van de minister illustreert die beslissing dat een minister niet noodzakelijk gehoor gaf aan drukkinggroepen en de publieke opinie in het algemeen¹⁸.

Wat de ambtsperiode van Paul Struye betreft, beweert Luc Huyse dat een versnelling van de besluitvorming tot méér executies leidde, waarbij de ene helft van de publieke opinie met weersin reageerde waarop Struye dan weer antwoordde met meer omzettingen¹⁹. Vervolgens kreeg Struye, aldus Huyse, kritiek te verwerken van de verzets- en oudstrijdersverenigingen zodat de minister zich genoodzaakt zag het aantal executies weer op te trekken. Hierdoor zou volgens Huyse het afwisselend dalen en stijgen in het aantal executies te verklaren zijn. Sis Matthé heeft deze these echter overtuigend weerlegd door te duiden op het feit dat Struye bij de behandeling van de genadeverzoeken vooral in groepen van veroordeelden werkte²⁰.

Eén van de krachtlijnen in de genadepolitiek van Paul Struye steunde op de onderlinge vergelijking, zodat vele beslissingen gezamenlijk vielen. Verder was er nog de – boven al aangehaalde – gewone clustervorming door de werking van het kabinet van de prins-regent. Tenslotte had Struye ook te maken met grote samenhangende groepen, bijvoorbeeld de veroordeelden in verband met de misdaden begaan in het kamp van Breendonk, de criminele handelingen van de *Bande Chéron*²¹, enzovoort. Voor een goede

17 De samenvatting van het advies van het Auditoraat-generaal meldt : "(...) *il n'est peut-être pas inutile de signaler que le Comité d'action et de vigilance de Mons-Borinage a envoyé au ministre de la Justice un télégramme par lequel il réclamait l'exécution de Boveroulle. (...)*". Zaak François B. (AKP, *Archief kabinet prins-regent*, 551. Samenvattingen van de adviezen van het Auditoraat-generaal betreffende de genadeverlening aan ter dood veroordeelden, nr. 921).

18 Het ontslag van Paul Struye en de daarmee gepaard gaande kortstondige regeringscrisis waren het gevolg van een interpellatie, op 18 november 1948, naar aanleiding van de omzetting van de doodstraf van Arthur Surin en François Boveroulle. In hun interpellatie namen de socialist Leo Collard en de liberalen Joseph Pierco en René Lefebvre het genadebeleid van de minister op de korrel. Surin en Bouverolle waren beiden onder andere wegens politieke collaboratie (118bis) en verklikking (121bis) ter dood veroordeeld.

19 LUC HUYSE EN KRIS HOFACK, *Onverwerkt verleden. Een naschrift...*, p. 25.

20 SIS MATTHÉ, *Het 'tweede deel' van de repressie : de vrijlatings- en strafminderingspolitiek na de tweede wereldoorlog*, Gent, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, Universiteit Gent, 2002, p. 141.

21 Het betreft hier de beruchte bende rondom de Rexistische oorlogsburgemeester van Quaregnon, Gabriel Chéron. In het kader van represailles tegen het verzet zette deze bende in de streek rond Bergen strafexpedities op touw en verrichtte ze verscheidene arrestaties. Enkele bendeleden : Zaak Gabriel C., Marcel D., Auguste-Gustave S., Pierre L., Léopold D. (AKP, *Archief kabinet prins-regent*, 551. Samenvattingen van de adviezen van het Auditoraat-generaal betreffende de genadeverlening aan ter dood veroordeelden, nrs. 365, 366, 367, 368, 369).

- José Streeel in de beklagenbank. Op 17 januari 1945 was hij door de Krijgsraad bij verstek ter dood veroordeeld, o.m. als hoofd van de *Services politiques* van Rex en hoofdredacteur van *Le Pays réel*. Enkele maanden later werd hij in Brussel gearresteerd, waarop hij verzet aantekende tegen het vonnis. Op 6 augustus 1945 luidde het vonnis levenslang. De auditeur ging in beroep, waarop het Krijgshof op 29 oktober 1945 Streeel ter dood veroordeelde. Op 21 februari 1946 werd Streeel in Elsene geëxecuteerd.
(Foto SOMA)

beoordeling was het logisch dat over de genadeverzoeken van veroordeelden binnen een zelfde zaak op hetzelfde moment werd beslist. Dat verklaart dus het afwisselend dalen en stijgen van executies. De pieken zijn louter het gevolg van de werkwijze van evalueren.

Dat neemt niet weg dat algemeen-politieke evoluties soms wel effect hadden op de uitvoering van de doodstraf, zij het dan op een andere manier dan Luc Huysse bedoelt²². Van de 112 door Paul Struye verworpen genadeverzoeken zijn er zeven doodstraffen niet uitgevoerd. Het gaat om personen van wie het negatieve genadebesluit reeds getekend was en waarvan de executie werd voorbereid²³. Een ministeriële crisis in verband met het onderwijs in mei 1948 had ervoor gezorgd dat de executies werden uitgesteld²⁴. De minister vond het niet opportuun in een crisisperiode tot executies over te gaan, zodat er ten gunste van de veroordeelden nieuwe verzoeken aan de minister gericht konden worden. Die tussenkomen brachten volgens Struye aspecten aan het licht die de dossiers in een ander daglicht stelden. Uiteindelijk besloot hij daarom tot een omzetting van de doodstraf. De getekende genadebesluiten werden geannuleerd.

Anders dan de publieke opinie heeft een algemeen politieke ontwikkeling dus in enkele gevallen wel een essentiële invloed uitgeoefend op de beslissing over leven en dood. De publieke opinie droeg weliswaar haar steentje bij tot de opbouw van de algemene tijdsgeschiedenis waarin beslissingen werden getroffen, maar van een echt direct effect op de evaluatie van het genadeverzoek was geen sprake. Formeel waren zowel het Auditoraat-generaal, het kabinet van de prins-regent als de minister van Justitie actoren in de genadeverlening, in werkelijkheid lag de macht bij de minister.

IV. Een vierluik

De eerste executie geschiedde op 13 november 1944. Van de katholieke minister Maurice Verbaet (26 september 1944-12 februari 1945) tot en met diens partijgenoot Ludovic Moyersoen (16 augustus 1950-15 januari 1952) – de periode waarin er effectief over leven en dood werd beslist – passeerden er verspreid over elf ambtstermijnen tien verschillende ministers. Naast Verbaet en Moyersoen waren dat achtereenvolgens: de katholiek Charles du Bus de Warnaffe (12 februari-2 augustus 1945), de UDB'er (*Union démocratique belge*) Marcel Grégoire (2 augustus 1945-3 maart 1946), de socialist Henri Rolin (13-31 maart 1946), de liberaal Adolphe Van Glabbeke (31 maart-3 augustus 1946), de liberaal Albert Lilar (3 augustus 1946-20 maart 1947), de katholiek Paul Struye (20 maart 1947-27 november 1948), de katholiek Henri Moreau de Melen (27 november

22 SIS MATTHÉ, *Het 'tweede deel' van de repressie...*, p. 141.

23 Zaak Achille G., Joannes G., Jan V.H., Cornelius B., Anthonius H., Fidelis P., Pierre S. (AKP, *Archief kabinet prins-regent*, 551. Samenvattingen van de adviezen van het Auditoraat-generaal betreffende de genadeverlening aan ter dood veroordeelden, nrs. 650, 651, 657, 705, 707, 708, 709).

24 Zie ook *Notulen van de ministerraad*, 15.5.1948.

1948-11 augustus 1949), opnieuw de liberaal Lilar (11 augustus 1949-8 juni 1950) en de katholieke Henry Carton de Wiart (8 juni-15 augustus 1950). Omdat Rolin, Van Glabbeke, Struye en Moyersoer in de uitoefening van het genaderecht een belangrijke rol hebben gespeeld, kan de essentie van de periode 1944-1950 het best aan de hand van het beleid van deze vier ministers worden besproken ²⁵.

Henri Rolin (13-31 maart 1946) : een aanzet

In maart 1946 trad de homogeen socialistische regering Paul-Henri Spaak I aan. Op het ministerie van Justitie werd men zich onder Henri Rolin voor het eerst bewust van de mogelijkheden van het genaderecht bij het in evenwicht brengen van de repressie. Op 18 maart 1946 vroeg Rolin in een schrijven aan de auditeur-generaal of hij, wanneer de strafmaat tenminste niet meer evolueerde, een lijst met de gemiddelde strafmaat per type collaboratie kon bezorgen ²⁶. Twee dagen vooraleer de brief werd opgesteld, had een (anonieme) nota op het ministerie immers de vraag gesteld of het mogelijk was om ten behoeve van de genadeverlening algemene richtlijnen te formuleren – weliswaar zonder een woord over de ter dood veroordeelden te reppen ²⁷. Maar de homogeen socialistische regering was in feite een doodgeboren kind. Het enige genadebesluit dat Rolin had kunnen nemen, was negatief. Uit het schrijven aan de auditeur bleek niettemin een nieuw bewustzijn. Geïnspireerd door het besef van een variërende strafmaat zette Rolin de eerste stap tot een consequente genadeverlening, op basis van algemene principes.

Het antwoord van de auditeur-generaal belandde op 8 april 1946 op het bureau van de liberaal Adolphe Van Glabbeke ²⁸. De brief bevatte nog geen lijst maar de auditeur gaf zich wel rekenschap van de evoluerende strafmaat ²⁹. Toch hield de auditeur de boot nog af door er op te wijzen dat niet steeds de tijdsgeest maar onder andere ook de bijzonderheden van de zaak een rol speelden bij de straftoemeting. Enkele dagen voor de

²⁵ Het hier toegelichte beleid inzake genadeverlening is hoofdzakelijk gebaseerd op een systematische verwerking van de samenvattingen van de adviezen van het Auditoraat-generaal. Omdat de Kroon gedekt moet blijven, werd er dienaangaande zelden formeel iets op papier gezet. Enkel Paul Struye heeft ter verantwoording een aantal beleidslijnen concreet geformuleerd, eerst voor de ministerraad en later deels voor het parlement. Bij een confrontatie met de door hem behandelde genadeverzoeken bleek het slechts om een selecte toelichting van zijn genadebeleid te gaan (Cf. *infra*).

²⁶ Brief van de minister van Justitie aan de auditeur-generaal, 18.3.1946 (ARA, *Ministère de la Justice, Direction générale des établissements pénitentiaires. Service des grâces, Correspondance et dossiers de principe du service des grâces et des libérations conditionnelles concernant les inciviques*, 1936-1967, farde 816).

²⁷ *Réduction de peine en libération conditionnelle des condamnés pour faits d'incivisme*, 16.3.1946 (*Idem*, farde 816).

²⁸ Brief van de auditeur-generaal aan de minister van Justitie, 8.4.1946 (*Idem*, farde 816).

²⁹ *Ibidem*. Wat de verschillende types van militaire groeperingen betreft, zag de auditeur echter wel de mogelijkheid om de minima en maxima aan te duiden. Die lijst – die overigens niets vermeldt over ter dood veroordeelden – komt een paar maanden later effectief aan op het bureau van Albert Lilar, de opvolger van Adolphe Van Glabbeke.

brief arriveerde, was Van Glabbeke bij de genadeverlening van ter dood veroordeelden echter zelf al begonnen met het uitzetten van principes.

Adolphe Van Glabbeke (31 maart-3 augustus 1946) : de praktijk

Op 31 maart 1946 was de regering Achiel Van Acker III aangetreden, een coalitie van socialisten, liberalen en communisten. Ruim anderhalf jaar en 90 executies na de eerste genadeverwerping, op 3 april 1946, begenadigde de liberaal Adolphe Van Glabbeke als eerste minister van Justitie een ter dood veroordeelde³⁰. De omzetting van die doodstraf werd gemotiveerd vanuit de mentale toestand van de veroordeelde : “*devenu fou*”³¹. Vanaf dat moment nam de genadeverlening hand over hand toe en creëerden de opeenvolgende ministers van Justitie – verder bouwend op de motivaties van de voorganger – een waar beleid waarbij er parallel met het cumulerende aantal genadeverzoeken steeds meer principes pro-genade tot stand kwamen. ‘Beleid’ dient in deze context opgevat te worden als een geheel van bewust gekozen beginselen volgens de welke de genadeverlening vorm kreeg.

Adolphe Van Glabbeke legde inzake de genadeverlening bij ter dood veroordeelden van alle ministers in de jaren 1944-1950 gemiddeld de grootste bedrijvigheid aan de dag³². Hij werd hierin gevolgd door de katholiek Paul Struye en zijn eigen partijgenoot en opvolger Albert Lilar (eerste ambtstermijn). Gezien de lange ambtstermijn nam Struye weliswaar de meeste beslissingen, maar anders dan Luc Huyse beweert, is dit niet te wijten aan een verantwoordelijkheidsvlucht van zijn voorgangers Van Glabbeke en Lilar³³. Al bij Maurice Verbaet, die – in een regering van katholieken, liberalen, socialisten en communisten – als eerste minister van Justitie genadeverzoeken onder ogen kreeg, werden immers moeilijke beslissingen op de lange baan geschoven. Dit leidde tot een file-effect en stelde Struye – versterkt door diens lange ambtstermijn – voor een omvangrijke taak.

30 Dat betekent niet dat iedereen die vóór april 1946 definitief was ter dood veroordeeld uiteindelijk ook werkelijk geëxecuteerd werd. Bijvoorbeeld : Ramond T., op 22 december 1944 definitief ter dood veroordeeld, kreeg op 23 april 1946 genade. Zaak Raymond T. (AKP, *Archief kabinet prins-regent*, 551. Samenvattingen van de adviezen van het Auditoraat-generaal betreffende de genadeverlening aan ter dood veroordeelden, nr. 23). Marcel L., op 8 mei 1945 definitief ter dood veroordeeld, kreeg op 23 april 1948 genade. Zaak Marcel L. (*Idem*, nr. 110).

31 Zaak Florent G. (*Idem*, nr. 53).

32 Het gemiddelde aantal genadebesluiten per dag berekend op de termijn tussen de vorige en volgende regering : 0,10 (Verbaet); 0,26 (du Bus de Warnaffe); 0,11 (Grégoire); 0,06 (Rolin); 1,04 (Van Glabbeke); 0,37 (Lilar); 0,95 (Struye); 0,04 (Moreau de Melen); 0,32 (Lilar); 0,01 (Carton de Wiart).

33 LUC HUYSE EN KRIS HOF Lack, *Onverwerkt verleden. Een naschrift...*, p. 23.

- Henri Rolin tijdens de oorlog, in Engeland. In 1946 was hij één van de ministers van Justitie die elkaar op korte tijd opvolgden.
(Foto SOMA)

Paul Struye (20 maart 1947-27 november 1948) : het kind van de rekening

Paul Struye heeft ten opzichte van de andere ministers van Justitie veruit de meeste besluiten getekend (585 of circa 48 % van 1.227). Van de tien ambtstermijnen vóór Ludovic Moyersoen zwaaide hij daarenboven het langst de scepter over het ministerie van Justitie zodat zijn beslissingen zowel tot het grootste aantal omzettingen als tot het grootste aantal uitgevoerde verwerpingen leidden. Dat het een ondankbare job was, werd duidelijk toen Struye tengevolge van zijn genadebeleid in november 1948 zijn ministerportefeuille verloor. Hij kreeg kritiek van zowel voorstanders als tegenstanders van een harde repressie, maar moest uiteindelijk baan ruimen omdat hij te veel doodstraffen had omgezet. De druppel die de emmer had doen overlopen, was zoals vermeld de begenadiging van Arthur Surin en François Boveroulle op 16 oktober 1948.

De rooms-rode regering Paul-Henri Spaak II waar Paul Struye deel van uitmaakte, steunde sowieso al op een wankel consensus³⁴. Het potentiële kiespubliek van de katholieke

³⁴ GODFRIED KWANTEN, *August-Edmond De Schryver 1898-1991. Politieke biografie van een gentleman-staatsman*, (KADOC-Studies, 27), Leuven, 2001, p. 352.

partij stond een verzachting van de repressie voor, terwijl de socialistische coalitiepartner druk ondervond van zijn meer radicale linkervleugel en patriottische verzetsorganisaties. De minister van Justitie bevond zich dus tussen twee vuren, waarbij de ene koud en de ander warm blies ³⁵. Voor de enen was Struye te mild, in andere kringen ging hij dan weer door als – zoals Luc Huyse stelt – de 20ste- eeuwse Alva ³⁶. Vast staat dat hij, van de ministers wier besluiten tot executies leidden, procentueel wel het kleinste aantal genadeverzoeken verwierp (zie tabel).

Aantal verwerpingen en omzettingen per minister van Justitie, nominaal en procentueel ³⁷

Minister	Aantal verwerpingen		Aantal omzettingen		Totaal
	Nominaal	Procentueel (%)	Nominaal	Procentueel (%)	
Verbaet	14	100	0	0	14
du Bus de Warnaffe	43	100	0	0	43
Grégoire	25	100	0	0	25
Rolin	1	100	0	0	1
Van Glabbeke	26	20	104	80	130
Lilar	16	19	69	81	85
Struye	105	18	480	82	585
Moreau de Melen	11	100	0	0	11
Lilar	0	0	95	100	95
Carton de Wiart	1	100	0	100	1
Moyersoën	0	0	191	100	191

³⁵ Note relative à l'avant-projet de la sous-commission : répression et épuration, bij : *Statistique de la politique de répression et de grâce suivie par le ministre de la Justice depuis la constitution du présent gouvernement*, p. 3-4, tot 22.9.1948 (ARA, *Archief Paul Struye*, portefeuille zes, map "2 circulaires. 9 et 10 septembre 1948-"). De (anonieme) auteur stelt dat de minister op een PSC-vergadering te Hoei verweten werd niet genoeg executies te hebben uitgevoerd.

³⁶ LUC HUYSE EN KRIS HOFACK, *Onverwerkt verleden. Een naschrift...*, p. 23. De begenadigde Christiaan Turcksin drukt het in zijn memoires als volgt uit : "Het triestige record in die moordpartijen komt toe aan de katholiek Struye. Hoe Sint Pieter die ontvangen heeft, weet ik niet, maar hoogstwaarschijnlijk en hopelijk is hij nog aan het branden : hij speelde toch graag met 'vuren'" (JOS VINKS, *De memoires van Turcksin*, Erpe, 1998, p. 270).

³⁷ De hier gebruikte cijfers verschillen van de gegevens die andere auteurs aanwenden (bijvoorbeeld : JEAN STENGERS, *De Koningen der Belgen...*, p. 110; JOS VINKS, *De memoires van Turcksin...*, p. 270.). Wat de uitgevoerde genadeverwerpingen per minister betreft, is het zeker dat de hier gehanteerde aantallen correct zijn. De data van de genadebesluiten zijn immers gekend en bijgevolg makkelijk onder te brengen per minister. Ook het totale aantal behandelde genadeverzoeken per minister is vrij aannemelijk. In het archief-Struye bevindt zich een statistiek waarin het aantal door hem genomen genadebesluiten op 587 neerkomt ["Statistiek genade, voorwaardelijke invrijheidstelling, voorlopige invrijheidstelling, 20/3/47 – 20/11/48", 1.12.1948 (ARA, *Archief Paul Struye*, portefeuille zes, map "2 circulaires. 9 et 10 septembre 1948-"). Luc Huyse heeft het over 507 behandelde genadeverzoeken (LUC HUYSE EN KRIS HOFACK, *Onverwerkt verleden. Een naschrift...*, p. 23).

Dankzij de interpellaties die op 10 november 1948 in de Senaat en in de Kamer werden ingeschreven tengevolge van de begenadiging van Arthur Surin en François Boveroulle, zijn alvast enkele algemene lijnen achter Paul Struyes genadeverlening bekend. In de ministerraad van 13 november, die volledig in het teken van die zaak stond, zette Struye enkele principes uiteen waarmee hij rekening hield tijdens de evaluatie van de genadeverzoeken³⁸. Maar anders dan zijn officiële versie in de notulen van de ministerraad doet vermoeden, liet hij zich bij de behandeling van genadeverzoeken door veel meer beginselen leiden. Hij hanteerde dus eigenlijk een verborgen agenda. Alle principes pro-genade die Adolphe Van Glabbeke en Albert Lilar hadden aangewend, nam Struye ook over. Daarnaast creëerde hij volledig nieuwe en vrij drastische stelregels, bijvoorbeeld de begenadiging van perscollaborateurs. In de uiteenzetting voor de ministerraad kwam dat niet ter sprake. Dat is niet nieuw, ook zijn voorgangers handelden volgens bepaalde principes die niet bekend mochten geraken teneinde de Kroon gedekt te houden. Maar het – voor Struye ongelukkige – verschil was dat men na een tijd transparantie van de besluitvorming begon te eisen.

Het vertrek van Paul Struye uit de regering was vrij paradoxaal juist omdat hij van alle ministers het grootste aantal genadeweigeringen op zijn naam had staan. Daartegenover staat dan weer dat hij eveneens verantwoordelijk was voor veruit de meeste omzettingen. Procentueel gezien voerde de minister een duidelijk mild beleid. Terwijl de voorstanders van een mildere genadeverlening naar het effectieve aantal genadeverwerpingen keken, namen de voorstanders van een strengere bestraffing voornamelijk de procentuele verhoudingen in ogenschouw. Afhankelijk van het gehanteerde perspectief kon het cijfermateriaal ieders waarheid onderstrepen.

Niet zozeer het voor sommigen overdreven aantal omzettingen van de doodstraf heeft Paul Struye echter de das omgedaan, wel het gebrek aan openheid in het beleid dat hij voerde³⁹. Gezien de juridische verankering van het genaderecht – de Kroon mag niet worden ontbloot – kon hij moeilijk laveren tussen openheid en wettelijkheid. Zijn ontslag was haast onvermijdelijk. Hij kreeg zowel af te rekenen met de kritiek van katholieke partijgenoten die een mildere repressie voorstonden als met het protest van de andere kant van het politieke spectrum (socialisten – in hoofdzaak de radicale linkervleugel – en communisten) tegen een volgens hen te mild beleid.

Kortom, Paul Struye heeft in tal van dossiers een beslissing gebracht en bijgevolg de liquidatie van de repressie voor zijn opvolgers enigszins verlicht. Hij werd echter afgestraft omdat hij op een te ondoorzichtige manier genade verleende. De kritiek terzake was gegrond. In zijn officiële uiteenzetting van de krachtlijnen – eerst voor de

³⁸ *Notulen van de ministerraad*, 13.11.1948.

³⁹ LUC HUYSE EN STEVEN DHONDT e.a., *Onverwerkt verleden...*, p. 156.

ministerraad en later voor het parlement – bracht hij slechts een deel van de gehanteerde motieven ter sprake. Het genaderecht liet immers geen absolute openheid toe.

Naar een algemene stop van de executies onder Ludovic Moyersoen (16 augustus 1950-15 januari 1952) : het sluitstuk

Na Paul Struye volgden er nog twaalf executies, elf onder Henri Moreau de Melen en één onder Henry Carton de Wiart, beiden katholieken. De eerste opvolger van Struye, Moreau de Melen, trok lessen uit het ontslag van zijn partijgenoot. Tijdens de verdere regering Paul-Henri Spaak II bevestigde hij niemand. De activiteiten in verband met genadeverlening van ter dood veroordeelden brandden op een zéér laag pitje en waren een indicator voor voorzichtigheid waarmee de minister – de kritiek op Struye indachtig – zich bediende van het genaderecht. Als je niets doet, kan je immers ook niets verkeerd doen.

Daarna voerde Albert Lilar, onder de katholiek-liberale regering Gaston Eyskens I, voor de tweede maal als minister bevoegd voor Justitie, voor het eerst een beleid waarbij iedereen genade kreeg. Dankzij de politieke bekommernissen rond de Koningskwestie kon hij vrijwel ongestoord de weg plaveien voor Ludovic Moyersoen. Na hem werd door Henry Carton de Wiart, onder de homogeen katholieke regering Jean Duveusart, nog eenmaal een genadeverzoek verworpen dat in België tot een executie leidde. De voormalige Duitse Breendonkcommandant Philip Schmitt stierf op 9 augustus 1950 tengevolge van het enige genadebesluit dat onder Leopolds korte regeerperiode na de Tweede Wereldoorlog is uitgevaardigd.

Amper twee dagen na de executie deed de sinds 22 juli 1950 teruggekeerde Leopold III afstand van zijn troon. De regering Jean Duveusart werd op 16 augustus 1950 vervangen door de eveneens homogeen katholiek regering Joseph Pholien, met Ludovic Moyersoen als minister van Justitie. Weinig veranderde, de beleidsverklaring was expliciet gebaseerd op die van de vorige regering⁴⁰. De vooraanstaande CVP'er August De Schryver had toen al duidelijk gesteld dat zijn partij er alles aan zou doen om met het genaderecht in de ene en de voorwaardelijke invrijheidstelling in de andere hand een liquidatie van de repressie te bevorderen⁴¹. De oppositie vreesde vooral dat de katholieken hun meerderheid zouden aanwenden om een amnestiemaatregel te stemmen⁴².

Op 14 november 1950 verklaarde Ludovic Moyersoen voor de Senaat dat hij niet meer tot de executie zou overgaan van collaborateurs die op dat moment veroordeeld of gedetineerd waren⁴³. Hij meende dat het tijd was om de Belgische traditie terug op te

40 SIS MATTHÉ, *Het 'tweede deel' van de repressie...*, p. 145.

41 *Parlementaire Handelingen van de Kamer*, 29.6.1950, p. 13.

42 SIS MATTHÉ, *Het 'tweede deel' van de repressie...*, p. 146-147.

43 *Parlementaire Handelingen van de Senaat*, 14.11.1950, p. 14.

pikken en dat het tegen de gewoonte indruiste de doodstraf uit te voeren jaren na de uitspraak. Om te vermijden dat de begenadigde ter dood veroordeelden na tien jaar in aanmerking zouden kunnen komen voor een vervroegde vrijlating, stelde hij voor om het gemotiveerd genadebesluit in te voeren. De precieze betekenis daarvan is te vinden in de (anonieme) bundel *Het vraagstuk der repressie* (14 februari 1951) in het archief van Moyersoën : “Voor de meest afschuwelijke gevallen wordt aan het Hoofd van de Staat een gemotiveerd besluit van omzetting voorgelegd, waarin vastgesteld wordt dat de zaak op zich zelf geen enkel element bevat dat een genademaatregel zou kunnen verantwoorden, doch dat er rekening dient te worden gehouden met het feit dat de straf sinds talrijke maanden, meestal jaren, geleden werd uitgesproken, dat het tegen onze democratische tradities indruist de doodstraf uit te voeren na zulk een lange termijn. Deze markering van bepaalde gevallen is een duidelijke waarschuwing voor de toekomst dat men daaraan niet dient te raken”⁴⁴.

Door in alle openheid in de Senaat te pleiten voor een stop van de executies stelde Ludovic Moyersoën zich zeer pragmatisch op. Hierdoor kon hem alvast niet worden verweten een te ondoorzichtig beleid te voeren zoals dat bij Paul Struye het geval was geweest. De reacties in de Senaat waren echter verdeeld⁴⁵. De communisten en socialisten waren het er niet mee eens, terwijl de liberalen Georgette Ciselet en Albert Lilar wel voor het idee gewonnen waren. Lilar was Moyersoën reeds voorgegaan in een beleid waarbij elke doodstraf werd omgezet. Maar in tegenstelling tot Lilar en in tegenstelling tot het schijnbeleid van Henri Moreau de Melen meende Moyersoën door zijn verklaring in de Senaat voor de volledige openheid te gaan. In feite was het een transparantie die de feiten achterna liep. De eerste gemotiveerde besluiten waren immers reeds anderhalve maand eerder aangewend⁴⁶. Niettemin was de toon gezet. Uiteindelijk resulteerden zeker 32 van de 191 door Moyersoën behandelde genadeverzoeken in een gemotiveerd genadebesluit. De overige personen kregen genade op basis van de principes die de vorige ministers in leven hadden geroepen. Door de creatie van het gemotiveerde besluit heeft Moyersoën een belangrijke en vooral psychologisch beslissende stap gezet. Hierdoor konden voorts ook de meest ernstige gevallen worden begenadigd. De idee was dat de begenadigde veroordeelde niet zonder meer zou kunnen vrijkomen. Door deze geruststelling was het mogelijk de traditie van quasi-automatische omzetting van de doodstraf te herstellen⁴⁷.

44 *Het vraagstuk der repressie*, p. 25-26, 14.2.1951 (KADOC, *Archief Ludovic Moyersoën*, 9.2.4./3).

45 *Parlementaire Handelingen van de Senaat*, 16.11.1950, p. 20-27.

46 Op 29 september 1950 begenadigde Ludovic Moyersoën op die wijze één van de bewakers van de Dossin-kazerne te Mechelen. Zaak Jean P. (AKP, *Archief kabinet prins-regent*, 551 Samenvattingen van de adviezen van het Auditoraat-generaal betreffende de genadeverlening aan ter dood veroordeelden, nr. 1138).

47 Dat heeft géén betrekking op de koloniale bezittingen van België. Het staatshoofd van België, koning Boudewijn, weigerde pas in 1961 voor de laatste keer een genadeverzoek van een ter dood veroordeelde. Op het einde van de Belgische voogdij over Burundi werd de Griek terechtgesteld die de eerste minister van Burundi had vermoord (JEAN STENGERS, *De Koningen der Belgen...*, p. 111-112).

Toch gaf de genadeverlening daarna nog een laatste maal aanleiding tot het ontslag van een minister van Justitie. Toen de – bij verstek ter dood veroordeelde – Breendonkbeul Richard De Bodt op 4 augustus 1952 genade kreeg verleend en tien dagen later tevens de ter dood veroordeelde voormalig rijkswachtcommandant Adriaan Van Coppenolle vrijkwam, werd Ludovic Moyersoens opvolger, Joseph Pholien, tot ontslag gedwongen⁴⁸.

V. Principes achter de genadeverlening

Het antwoord op de vraag waarom de ene persoon wel en de andere geen genade kreeg, leidt tot de verschillende redenen die vanaf een gegeven moment mee in rekening werden gebracht bij de behandeling van een genadeverzoek. Na een eerste keer aangewend te zijn, werden ze – behoudens enkele uitzonderingen – consequent nageleefd en is het mogelijk te spreken van een principe. Het gaat hier niet om schuldopheffings- of strafverminderende verschoningsgronden. De persoon was veroordeeld en schuldig bevonden. Het genadeverslag vermeldde veelal wel of de rechtbanken al dan niet rekening hadden gehouden met verzachtende omstandigheden, en of de bepalingen van de strafwetten het al dan niet toelieten met die omstandigheden rekening te houden. Uiteindelijk viel het voor dat bepaalde schuldopheffingsgronden toch als motivatie terugkwamen – bijvoorbeeld de ontoerekeningsvatbaarheid wegens zwakzinnigheid of de jonge leeftijd van de veroordeelde – omdat er tijdens het proces geen rekening mee was gehouden. Dat bewijst het nut van genade als noodzakelijke aanvulling op een onvolmaakte rechtspraak⁴⁹.

Er zijn twee duidelijk te onderscheiden categorieën van principes en één restfractie. De eerste categorie wordt gepreciseerd door de persoonsgebonden principes, terwijl de tweede bestaat uit factoren die verband houden met de omstandigheden en de inhoud van de rechtspleging. Omdat elke zaak nu eenmaal ook zijn bijzonderheden had, is er tenslotte nog de moeilijk te omschrijven restfractie van uiteenlopende en specifieke zaakgebonden principes.

48 PATRICK NEFORS, *Breendonk 1940-1945 – de geschiedenis*, Antwerpen, 2004, p. 250-251. Richard De Bodt was op 7 mei 1946 bij verstek ter dood veroordeeld. Op 17 oktober 1951 werd hij echter alsnog in Keulen aangehouden en naar België overgebracht. Joseph Pholien was minister van Justitie in de eveneens homogeen katholieke regering Jean Van Houtte.

49 Dat het een noodzakelijke aanvulling was op de rechtsbedeling wordt zeer duidelijk bij de begenadiging van Jean D. en Paul D. Die personen waren op het moment van hun misdaad nog geen 18 jaar maar werden toch ter dood veroordeeld, ondanks artikel 77 van het Strafwetboek dat bepaalde dat de doodstraf niet uitgesproken mocht worden tegen een minderjarige die op het ogenblik van de misdaad geen volle 18 jaar was. Met de uitoefening van het genaderecht is die anomalie hersteld [Zaak Paul D. en Jean D. (AKP, *Archief kabinet prins-regent*, 551. Samenvattingen van de adviezen van het Auditoraat-generaal betreffende de genadeverlening aan ter dood veroordeelden, nrs. 311 en 750)].

De samenvattingen van de adviezen van het Auditoraat-generaal vermeldden meestal de redenen waarom men al dan niet tot een omzetting van de doodstraf besloot en laten dankzij de datum van schrijven ook weten onder welke minister welk principe in voege kwam. Sommige principes waren echter al impliciet – maar niet letterlijk verwoord – aanwezig bij de voorganger (bijvoorbeeld het begenadigen van vrouwen na 1946, terwijl het pas voor de eerste keer bij Paul Struye wordt genoemd). Het is niet zo dat elk principe automatisch een vrijbrief was voor omzetting van de straf. Vaak kwam het voor in combinatie met andere motivaties pro-genade of zaakspecifieke elementen.

Persoonsgebonden principes

Het eerste gehanteerde principe was de mentale toestand van de veroordeelde. De personen waar een “*débilite mentale*” was vastgesteld, of waarbij een sterk vermoeden bestond dat ze op het moment van de feiten wegens zwakzinnigheid ontoerekeningsvatbaar waren, werden sinds Adolphe Van Glabbeke steevast begenadigd. Bij alle op tegenspraak ter dood veroordeelden gaat het om zo’n negentien personen waarbij men zeker was, en één waarbij het om een twijfelgeval ging. Daarnaast hebben twaalf anderen hun zwakke mentale toestand geveinsd. In voorkomend geval hield men bij de evaluatie van het genadeverzoek vanzelfsprekend geen rekening met wat de veroordeelde of zijn advocaat beweerde. Vier onder hen werden alsnog geëxecuteerd. Maar wanneer men vaststelde dat de veroordeelde zijn mentale toestand had geveinsd, had men niet per se minder kans op clementie. Op 25 april 1946 begenadigde Van Glabbeke bijvoorbeeld iemand die “*a simulé la folie*”⁵⁰.

De mentale toestand kon ook in het nadeel van de veroordeelde spelen. Als spiegelbeeld van de zwakzinnigheid werden personen die intelligent genoeg waren bevonden – overigens niet beroeps- of opleidingsgebonden – onder Paul Struye automatisch ook meer verantwoordelijk geacht voor hun daden én daalde hun kans op genade⁵¹. Verder werd niet enkel met de mentale toestand maar ook met de sociale status van een persoon soms een genadeverwerping gemotiveerd. Bij een terechtgestelde politiecommissaris zinspeelt de motivatie van de verwerping alleszins op de verantwoordelijke voorbeeld-functie die de veroordeelde zou gespeeld moeten hebben: “*L’acharnement mis par J[.] à persécuter et à poursuivre les habitants de la commune qu’il aurait dû protéger, [...]*”⁵².

Adolphe Van Glabbeke begenadigde voor het eerst ook personen die in geval van executie een bepaald aantal kinderen zouden achterlaten. Ondanks het feit dat er onder

50 Zaak Gilbert B. (*Idem*, nr. 57).

51 Zowel een boekhouder als een aan de generale staf verbonden kapitein en (kantoor)bediende werden onder meer omwille van hun intelligentie voor het vuurpeloton geleid.

52 Zaak Ulysse J. (AKP, *Archief kabinet prins-regent*, 551 Samenvattingen van de adviezen van het Auditoraat-generaal betreffende de genadeverlening aan ter dood veroordeelden, nr. 474).

- Senaatsvoorzitter Paul Struyé in de jaren 1950. Wegens zijn genadebeleid verloor hij in 1948 zijn portefeuille van minister van Justitie.
(Foto KADOC)

de terechtgestelden verhoudingsgewijs iets meer ouders waren ten opzichte van het totale aantal op tegenspraak ter dood veroordeelden, heeft elke geëxecuteerde ouder gemiddeld wel minder kinderen. Het verschil is weliswaar miniem, maar – zo blijkt uit de bronnen – niet geheel onbeduidend⁵³. Op 25 april 1946 begenadigde Van Glabbeke een vader van vier kinderen zonder enige letterlijke verantwoording. De dubbele onderlijning van “4 enfants” suggereert echter duidelijk waarom⁵⁴. Een tijdje later, in juni, meldde de conclusie op de samenvatting van het Auditoraat-generaal bij een ander ter dood veroordeelde onder andere “*père de 3 enfants (9 ans, 7 ans et 4 ans)*”⁵⁵. Personen met drie of meer kinderen zagen vanaf Van Glabbeke de kans op een omzetting van de straf toenemen.

53 Zie : KOEN AERTS, “*Persona non grata.*” *Genadeverlening bij ter dood veroordeelden tijdens de repressie na de Tweede Wereldoorlog (1944-1950)*, Gent, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, Universiteit Gent, 2005, p. 90-94. Er zijn 124 ouders onder de 242 geëxecuteerden (51 %) met gemiddeld 2,02 kinderen. Bij alle op tegenspraak ter dood veroordeelden zijn er 590 ouders te onderscheiden op 1.212 personen waarvoor informatie over de huwelijks staat voorhanden is (49 %), zij hebben gemiddeld 2,16 kinderen.

54 Zaak Fernand V. (AKP, *Archief kabinet prins-regent*, 551 Samenvattingen van de adviezen van het Auditoraat-generaal betreffende de genadeverlening aan ter dood veroordeelden, nr. 67).

55 Zaak Henri P. (*Idem*, nr. 172).

Hetzelfde betrof personen met een relatief jonge leeftijd. Een 26-jarige veroordeelde kreeg op 11 april 1946 genade, onder meer vanwege zijn leeftijd⁵⁶. De groep geëxecuteerden is in vergelijking met alle op tegenspraak ter dood veroordeelden ook uit een ietwat ouder gezelschap samengesteld dan de totaalgroep⁵⁷. De jongste geëxecuteerde was bij zijn terechtstelling in mei 1945 21 jaar⁵⁸. Maar vanaf Adolphe Van Glabbeke beïnvloedde een jonge leeftijd op positieve wijze de beslissing op leven en dood. Indien er ondanks de leeftijd toch werd geëxecuteerd, speelde ofwel het tijdstip van de genadebehandeling ofwel de ernst van de zaak een beslissende rol. Het genadeverzoek van een 24-jarige – betrokken bij de represailles te Courcelles – werd op 6 november 1947 alsnog verworpen : “(...) *Malgré son âge, il serait difficile de lui trouver une excuse*”⁵⁹. Maar gewoonlijk was het wel een duidelijk argument pro-genade. Ook personen met een relatief oude leeftijd – gemiddeld vanaf 57 jaar – zagen vanaf Paul Struye op dezelfde manier hun kansen op genade stijgen⁶⁰. Het principe leeftijd heeft bij de genadeverlening dus een dubbele invloed gehad.

Van alle na de oorlog in België geëxecuteerde personen droegen er 237 de Belgische nationaliteit. Onder de overige vijf bevonden zich twee Duitsers, één Fransman, één Luxemburger en één Pool. Op het totale aantal op tegenspraak ter dood veroordeelden waren er verhoudingsgewijs echter iets minder vreemde nationaliteiten te tellen. Toch was een andere dan Belgische nationaliteit – en vooral de Duitse – vanaf Paul Struye in menig geval een doorslaggevende reden om de doodstraf alsnog om te zetten. Bij een Luxemburger die tijdens de bezetting Duitser werd beschouwd, luidde de motivatie van de genade : “*K[.] est d’origine allemande et a agi comme citoyen allemand; son activité particulièrement grave ne constitue donc pas le crime de trahison que l’on reprocherait à un citoyen belge ayant exercé les mêmes fonctions et ayant eu la*

56 Zaak Joseph L. (*Idem*, nr. 122).

57 Het aantal personen waarvan de leeftijd op het einde van de oorlog zo’n 42 à 66 jaar bedroeg, is procentueel in beide groepen plusminus even groot (233 of 19 % van het totaal van 1.197 in rekening gebrachte ter dood veroordeelde personen, en 47 geëxecuteerden of 19 % van alle 242 terechtgestelden). Diegenen die op het einde van de oorlog een leeftijd tussen de 32 à 41 jaar hadden, zijn echter beduidend meer vertegenwoordigd onder de geëxecuteerden (96 of 40 % van 242 ten opzichte van 359 personen of 30 % van 1.197). Personen die in 1944 tussen de 17 en 31 jaar waren, nemen bij de geëxecuteerden (99 of 41 % van 242) dan weer een kleiner aandeel in ten opzichte van alle in rekening gebrachte ter dood veroordeelden (605 of 51 % van 1.197).

58 Zaak René B. (AKP, *Archief kabinet prins-regent*, 551 Samenvattingen van de adviezen van het Auditoraat-generaal betreffende de genadeverlening aan ter dood veroordeelden, nr. 40).

59 Zaak Jacques D. (*Idem*, nr. 549). Eén van de meest beruchte acties van Rex komt in de samenvattingen van het Auditoraat-generaal terug als de “*Tueries de Courcelles*”. Toen in augustus 1944 de Rexistische burgemeester van Groot-Charleroi Oswald Englebin samen zijn vrouw en zoon in een aanslag werden gedood, besloten Rexisten wraak te nemen door 27 vermeende sympathisanten van het verzet te liquideren. Daarnaast maakte de SIPO-SD van Charleroi nog 20 gijzelaars extra af in de gevangenis van Gosselies. Van alle berechte personen die bij de moord (of organisatie ervan) op de 27 Belgische burgers betrokken waren, werden er op 10 november 1947 27 geëxecuteerd.

60 Bijvoorbeeld : Zaak Joseph N. (*Idem*, nr. 451).

*même activité; (...)*⁶¹. Bij tot Belg genaturaliseerde personen die van geboorte Duitsers waren, stelde men zich veelal ook meer genadig op⁶². Tenslotte waren er nog de inwoners van de Oostkantons die blijkbaar stevast genade genoten. In voorkomend geval spraken men van “*belge par le Traité de Versailles*”⁶³. De genade van een lid van het in 1936 in de Oostkantons opgerichte nazistische *Heimattreue Front* – de persoon in kwestie was betrokken bij de inname van het viaduct te Bütgenbach in het begin van de oorlog – werd als volgt gemotiveerd: “*Il semble qu’en matière de crimes contre la sûreté extérieure de l’État commis par des habitants des cantons rédimés, il faille observer une jurisprudence particulière (...)*”⁶⁴. Algemeen gesteld, is het zo dat een Duitse nationaliteit of afkomst positief in rekening werd gebracht wanneer men de gelaakte activiteiten enigszins kon motiveren vanuit de gehechtheid aan dat land. Zeer ernstige feiten of een andere dan Duitse afkomst verhinderden echter dat eender welke buitenlander of persoon met niet-Belgische wortels zijn straf ontliiep.

Tenslotte is er nog het principe waarbij Paul Struye de begenadiging van vrouwen vooropstelde. Van de 32 op tegenspraak ter dood veroordeelde personen van het vrouwelijke geslacht zijn er vier terechtgesteld. Na 1946 is er een lange tijd geen enkele vrouw meer geëxecuteerd. In 1948 werd het voor het eerst een letterlijke motivatie: “*(...) la jurisprudence actuelle concernant les femmes permet de proposer la commutation de la peine*”⁶⁵. Onder Henri Moreau de Melen, op 5 juni 1949, stierf echter nog eenmaal een vrouw voor het vuurpeloton⁶⁶. Ze stond bekend als één van de beste agenten van de Duitse contraspionage. Mogelijk week Moreau de Melen af van het principe uit vrees een tweede maal de ministerpost van Justitie op het spel te zetten.

Dankzij de lange ambtstermijn heeft Paul Struye een groot aantal principes kunnen opstellen. Andere persoonsgebonden aspecten die sinds hem positief in rekening werden gebracht, waren het luisterrijk verleden van de veroordeelde (bijvoorbeeld oudstrijder), een ellendige jeugd, een slechte fysieke conditie, het berouw van de veroordeelde en het eventuele heroïsme van familieleden.

Een persoonsgebonden element dat zeker niet heeft gespeeld bij de evaluatie van de genadeverzoeken, is de taal van de veroordeelde en bij uitbreiding het landsdeel waartoe men op basis van de geboorteplaats behoorde. Wat de begenadiging van ter dood veroordeelden betreft, zijn er weinig redenen om te geloven dat er een anti-Vlaamse

61 Zaak Otto K. (*Idem*, nr. 461).

62 Zaak Anne-Marie T. (*Idem*, nr. 504).

63 Zaak Robert M. (*Idem*, nr. 770). Aanduiding van inwoner uit de Oostkantons, refererend aan het na de Eerste Wereldoorlog getekende verdrag van Versailles waarbij de kantons Eupen, Malmédy en Sankt Vith door België werden ingelijfd.

64 Zaak Johan S. (*Idem*, nr. 922). Reeds van bij de oprichting was het *Heimattreue Front* door nazi's gedomineerd.

65 Zaak Alice-Eugenie D.W. (*Idem*, nr. 588).

66 Zaak Florentine G. (*Idem*, nr. 985).

koers was gevaren of zelfs een specifiek tegen oud-activisten gerichte koers. Er zijn zowel meer doodstraffen over Franstaligen uitgesproken als uitgevoerd⁶⁷. Slechts eenmaal, bij de door Paul Struye begenadigde Dionysius V., werd gesteld dat de veroordeelde verweten kon worden: “*de s’être laissé entraîner beaucoup trop loin par ses sentiments pro-flamands (...)*”⁶⁸. Maar dit was allerminst een doorslaggevend element pro-executie, de motivatie vervolgde immers: “*(...) mais il paraît difficile de le classer parmi les ‘grands responsables’ ou même parmi les véritables traîtres*”. Of de collaborateur nu een activistisch verleden had, of hij zijn daden tijdens de bezetting vanuit het Vlaams-nationalisme verdedigde, de genadeverlening rekende minder af op het waarom dan op de ernst van de gestelde daden.

Ter dood veroordeelde personen met een vooroorlogs gerechtelijk of bezwarend verleden (de in 1937 geamnestieerde activisten) hadden niet noodzakelijk minder kans op een omzetting van de straf. Niets wijst in die richting. In de zeldzame gevallen dat er in de motivatie van de beslissing melding werd gemaakt van het verleden, pleitte het in het voordeel van de veroordeelde door een verwijzing naar de onberispelijke staat ervan.

Omstandigheden en inhoud van de rechtspleging

Het meest bepalende element waar de uitkomst van een genadeverzoek van afhing, was het tijdstip waarop de definitieve uitspraak geschiedde. Hoe vroeger men veroordeeld was, hoe eerder men immers meestal zijn / haar genadeverzoek in de evolutie van de genadeverlening behandeld zag. Dat had natuurlijk zijn consequenties voor bijvoorbeeld de personen die enkel op basis van artikel 113 – militaire collaboratie – ter dood veroordeeld waren. Zij werden vrij snel en bijgevolg streng berecht. Door die snelle rechtspraak leden ze aanvankelijk ook onder de gestrengheid van de genadeverlening. Van de twintig personen die uitsluitend op grond van artikel 113 waren veroordeeld en geëxecuteerd, werd 90 % in het jaar na de bevrijding terechtgesteld (1945) en 10 % in het jaar na de capitulatie van Duitsland (1946). De 24 andere “eenvoudige wapendragers” werden na 1946 veroordeeld en steevast begenadigd. Adolphe Van Glabbeke tekende op 29 mei 1946 het laatste besluit dat het genadeverzoek van een eenvoudige wapendrager verwierp. Daarna werd de begenadiging van deze categorie collaborateurs een constante, zij het onuitgesproken.

67 Circa 44 % van de op tegenspraak veroordeelden was Nederlandstalig en circa 56 % Franstalig. De verhouding komt tevens terug bij de executies. Van de 237 Belgen waren er 104 (44 %) Nederlands- en 133 (56 %) Franstalig. Zie ook: KOEN AERTS, “*Persona non grata...*”, p. 137-139.

68 Zaak Dionysius V. (AKP, *Archief kabinet prins-regent*, 551 Samenvattingen van de adviezen van het Auditoraat-generaal betreffende de genadeverlening aan ter dood veroordeelden, nr. 447).

Even onuitsproken, maar toch kenmerkend, is de milde evaluatie van genadeverzoeken betreffende economische collaboratie *stricto sensu*. Het gaat hier om de door de toenmalige tijdsgeest aangeduide “industriële collaboratie”, al dan niet in combinatie met een ander misdrijf. *Zivilfahnders*, die onder meer op grond van artikel 115 – economische collaboratie – konden bestraft worden, zijn hier dus niet in rekening gebracht⁶⁹. Slechts eenmaal, tijdens de ambtstermijn van Marcel Grégoire (UDB), op 26 september 1945, is de doodstraf bij een economische collaborateur *stricto sensu* uitgevoerd⁷⁰. Daarna kregen zulke veroordeelden genade. Gezien deze bevindingen kan er worden gesteld dat economische collaboratie in de genadeverlening bij ter dood veroordeelden als één van de minst ernstige misdaden tegen de veiligheid van de Staat werd opgevat.

Betreffende de beoordeling van politieke collaboratie, omschreven in artikel 118bis, is er een plusminus zelfde evolutie als bij die van militaire collaboratie te onderscheiden. In de jaren 1945-1946 werden er vier personen louter op grond van artikel 118bis voor het executiepeloton geleid, na Adolphe Van Glabbeke niemand meer. Vanaf Paul Struye werd het zelfs een expliciete motivatie waar nadien niemand nog van afweek⁷¹. Onder Ludovic Moyersoën kreeg een vooroorlogse schepen van Eupen – lid van het *Heimat-treue Front* en als inwoner van de Oostkantons reeds bevoordeeld – op 14 september 1950 genade: “*Considérant que P[...] a été condamné uniquement du chef d’infraction à l’art. 118bis (...), il paraît opportun d’accorder une mesure de grâce à P[...]*”⁷². Wanneer er naast artikel 118bis nog andere artikelen ten laste waren maar de zaak niettemin veeleer door pure politieke collaboratie was gekenmerkt, stelde men zich eveneens gematigder op⁷³.

69 De *Zivilfahndungsdienst*, opgericht in de schoot van de Duitse *Feldgendarmarie* eind 1943, stond in voor de opsporing van werkweigeraars en bestond voornamelijk uit leden van de DeVlag / SS, gewezen NSKK’ers en Rex.

70 Zaak Louis G. (AKP, *Archief kabinet prins-regent*, 551 Samenvattingen van de adviezen van het Auditoraat-generaal betreffende de genadeverlening aan ter dood veroordeelden, nr. 99).

71 *Statistique de la politique de répression et de grâce suivie par le ministre de la Justice depuis la constitution du présent gouvernement*, p. 3, tot 22.9.1948 (ARA, *Archief Paul Struye*, portefeuille zes, map “2 circulaires. 9 et 10 septembre 1948”). Het achtste punt van het rapport luidt: “(...) *Il n’y a eu aucun cas d’exécution de délinquants purement politiques*”.

72 Zaak August P. (AKP, *Archief kabinet prins-regent*, 551 Samenvattingen van de adviezen van het Auditoraat-generaal betreffende de genadeverlening aan ter dood veroordeelden, nr. 1120).

73 Zaak Joseph S. (*Idem*, nr. 1141). Ook bij combinaties – bijvoorbeeld met de artikelen 113, 115 en 121bis – viel het voor dat de gehele zaak in hoofdzaak betrekking had op politieke collaboratie en precies om die reden positief werd geëvalueerd. Op 5 oktober 1950 kreeg voornoemde genade: “*Considérant que la collaboration de S[...] fût purement politique à l’exception des dénonciations qui ne semblent pas avoir entraîné des conséquences particulièrement graves, une mesure de grâce paraît souhaitable*”.

Een bijzondere categorie in de politieke collaboratie was die van de propaganda voor de vijand. Bij de als journalist onderscheiden personen die tijdens de oorlogsjaren hun beroep voortzetten ten dienste van de bezettende overheid steunde de veroordeling echter nooit enkel op de overtreding van artikel 118bis. Toch werd er ten overstaan van deze journalisten en publicisten, waarvan de collaboratiefeiten zich hoofdzakelijk als persdelicten lieten omschrijven, vanaf Paul Struye een specifiek genadebeleid gevoerd. Bij enkele journalisten verbonden aan de collaborerende Rexistische krant

- De prins-regent Karel samen met minister Albert Devèze en eerste minister Achiel Van Acker tijdens een ceremonie te Quaregnon op 30 juni 1946. De prins-regent en zijn kabinet konden een genadeverzoek positief beïnvloeden, ook bij een negatief advies van het ministerie.
(Foto SOMA)

Le Pays Réel luidde de genademotivatie in april 1948 als volgt : “(...) *L'exécution de la peine de mort n'est plus, à l'heure actuelle, une nécessité sociale, pour cette catégorie de criminels*”⁷⁴. Vóór die datum zijn de begenadigden uit de perswereld echter dungezaaid⁷⁵. Personen die geëxecuteerd werden, waren bijvoorbeeld Victor Matthys en José Streel, beiden onder andere voor *Le Pays réel* werkzaam geweest⁷⁶. De motivatie van Streels genadeverwerping is niet bekend en bij Matthys rept men met geen woord over zijn journalistieke activiteiten. Die laatste kreeg de kogel wegens zijn rol als *chef ad interim* van Rex en de verantwoordelijkheid voor de represailles te Courcelles op het einde van de oorlog. Streel had in tegenstelling tot zijn voormalige collega's de pech vroeg berecht te zijn. Op 21 februari 1946 werd hij geëxecuteerd. Later, vanaf 1948, zou hij wel begenadigd geweest zijn.

Veroordelingen op grond van artikel 121bis, of zaken waarbij het in hoofdzaak ging om verklikking, werden praktisch altijd negatief geëvalueerd. Dat is te wijten aan de eigenheid van artikel 121bis. Terwijl er bij de artikelen 113, 115 en 118bis aanvankelijk nauwelijks nuancerende rechtspleging mogelijk was, werd bij artikel 121bis de strafmaat verbonden aan de gevolgen van de verklikkingen. De rechters hadden bij de berechting dus vaak al een onderscheid kunnen maken tussen zware en minder zware gevallen. Onder eender welke minister stelde men zich bij de genadeverlening bijgevolg eerder streng op als de hoofdbeschuldiging verklikking luidde. De gedachtegang was dat de persoon in kwestie niet zomaar ter dood was veroordeeld. Dit proces loopt analoog met de rechtspraak zelf. Anders dan bij politieke en militaire collaboratie daalde de strafmaat van verklikking één jaar na de bevrijding niet aanzienlijk⁷⁷. In 1950 bijvoorbeeld verleende men in twee zaken genade onder meer omdat men *niet* op basis van artikel 121bis was ter dood veroordeeld⁷⁸. Tijd had blijkbaar geen vat op de beoordeling van die misdaden.

De inbreuk op artikel 121bis gold samen met doodslag en het toebrengen van allerlei andere vormen van lichamelijk letsel als één van de meest bezwarende elementen van een dossier. Die laatste categorie laat zich omschrijven als de donkere kern van de collaboratie. Bij de geëxecuteerde personen zijn er opvallend meer misdaden en wanbedrijven tegen personen aanwezig – zoals doodslag en opzettelijk toebrengen van lichamelijk letsel – dan bij de begenadigden. Zeker wanneer de persoon in kwestie direct of indirect verantwoordelijk was voor één of meer doden (eventueel door verklikking) was men gedurende de jaren 1944-1950 minder geneigd tot een omzetting van de straf.

74 Zaak Léon V.H. (*Idem*, nr. 438).

75 Maar niet onbestaande : één van hen is de karikaturist Paul Jamin, bekend onder het pseudoniem Jam, die op 27 augustus 1946 genade kreeg. Zaak Paul J. (*Idem*, nr. 264).

76 Zaak José S. en Victor M. (*Idem*, nrs. 137, 539). MARTIN CONWAY, *Collaboratie in België. Léon Degrelle en het rexisme, 1940-1944*, Groot-Bijgaarden, 1994, p. 105-107.

77 LUC HUYSE EN STEVEN DHONDT e.a., *Onverwerkt verleden...*, p. 206.

78 Zaak Raymond C. en Albert L. (AKP, *Archief kabinet prins-regent*, 551 Samenvattingen van de adviezen van het Auditoraat-generaal betreffende de genadeverlening aan ter dood veroordeelden, nrs. 1071, 1094).

Bepaalde moordenaars werd zelfs ondanks hun jonge leeftijd genade geweigerd. Het tegenovergestelde, namelijk begenadiging van de veroordeelde wanneer er uitdrukkelijk geen sprake was van brutaal gedrag, kwam reeds vanaf Paul Struye voor⁷⁹. In de mate van het mogelijke is zo getracht de allerzwaarste gevallen te scheiden van de rest.

Dat verklaart min of meer waarom er voor Wallonië meer terdoodveroordelingen op tegenspraak werden uitgesproken en uitgevoerd dan voor Vlaanderen. Een verhouding die volgens John Gilissen ook opgaat voor de veroordelingen tot levenslange hechtenis⁸⁰. Francis Balace stelt het vrij kernachtig: “We mogen de nefaste rol in Vlaanderen van een Verbelen en zijn Veiligheidskorps DeVlag niet vergeten. Maar we moeten toch vaststellen dat het fenomeen van de ‘bendes’ en hun sinistere daden essentieel een Waals fenomeen was”⁸¹. Rex, de belangrijkste collaboratiebeweging in Wallonië, vormde een geïsoleerde groep binnen de gemeenschap. Als antwoord op de aanslagen van het – ten opzichte van Vlaanderen relatief sterker – gewapend verzet, beantwoordden haar leden, door een grotere ondergeschiktheid aan de Duitse politie en onder het mom van contraterreur, die verzetsdaden al gauw met meer gewelddadige acties.

De bronnen wekken vooral de indruk dat het plegen van zware misdadige (collaboratie) feiten in bendeform – zoals moord, martelingen en dergelijke – vaker een Waals dan een Vlaams verschijnsel was. Van de 237 geëxecuteerde Belgen was 56 % Franstalig (133) en 44 % Nederlandstalig (104). Luc Huyse concludeerde dat die oververtegenwoordiging vooral te wijten is aan het feit dat de collaboratie aan die kant van de taalgrens wreder van inslag was⁸². Gilissen berekende het aantal veroordeelde verklidders (artikel 121bis, in eerste aanleg) per provincie en taalgebied en constateerde zo evenzeer dat personen uit Waalse arrondissementen procentueel meer vertegenwoordigd waren⁸³. Als die verhouding wordt doorgetrokken naar het aantal op tegenspraak ter dood veroordeelden, is het niet verwonderlijk dat er uiteindelijk meer Franstaligen geëxecuteerd zijn⁸⁴. Bij de tenuitvoerlegging van de zwaarste straf, de doodstraf, was er allerminst sprake van een anti-Vlaamse repressie.

Een andere – en letterlijke – motivatie van genade had betrekking op de ouderdom van het arrest. Er is geen enkele persoon geëxecuteerd waarbij het genadebesluit meer dan twee en een half jaar na het arrest werd getekend. Vanaf april 1948, onder Paul Struye, werd de ouderdom van het arrest effectief als motivatie achter de omzetting van de doodstraf verwoord. Een late beslissing over het genadeverzoek speelde in het voordeel

79 Bijvoorbeeld : Zaak Eugène P. (*Idem*, nr. 646).

80 JOHN GILISSEN, “Étude statistique sur la répression...”, p. 574.

81 FRANCIS BALACE, “Collaboratie en repressie in Wallonië : anders bekeken?”, in JOSÉ GOTOVITCH EN CHANTAL KESTELOOT (red.), *Het gewicht van het oorlogsverleden*, Gent, 2003, p. 57-58.

82 LUC HUYSE EN KRIS HOFACK, *Onverwerkt verleden. Een naschrift...*, p. 18.

83 JOHN GILISSEN, “Étude statistique sur la répression...”, p. 608-609.

84 LUC HUYSE EN KRIS HOFACK, *Onverwerkt verleden. Een naschrift...*, p. 30. Volgens Luc Huyse was 60 % van het aantal geëxecuteerde verklidders Franstalig.

van de veroordeelde. Enigszins vereenvoudigd kan worden gesteld dat uitstel van de behandeling van het genadeverzoek tot afstel van de executie leidde.

Andere principes die verband hielden met de rechtspleging waren – vanaf Albert Lilars eerste ambtstermijn – een mildere evaluatie van personen waarbij het openbaar ministerie tijdens het proces geen doodstraf had geëist en – sinds Paul Struye – een meer genadige beoordeling van personen die niet in eerste aanleg waren ter dood veroordeeld.

Zaakgebonden principes

Niet iedereen die verantwoordelijk was voor de dood van een ander werd zonder meer over dezelfde kam geschoren. Zo werd er bij de op 20 oktober 1947 begenadigde Pieter B. geopperd dat de veroordeelde de hem toegerekende moord mogelijk had gepleegd in een vlaag van woede⁸⁵. Anderen dankten hun genade dan weer aan het voordeel van de twijfel wanneer het niet zeker was of de moord uit zelfverdediging was begaan⁸⁶. Een soortgelijke redenering, zonder daarbij het woord zelfverdediging in de mond te nemen, werd gemaakt bij iemand die een moord had gepleegd terwijl hij zelf vluchtte voor een aanslag op zijn persoon⁸⁷. Soms werd er ook getwijfeld of het wel om doodslag in de strikte zin ging, namelijk doden met de intentie daartoe. In die gevallen besliste men in het voordeel van de veroordeelden⁸⁸. Een andere persoon tenslotte is onder meer genade verleend omdat de auditeur er de aandacht had op gevestigd dat “(...) *en ce qui concerne l’homicide, les lettres de menace que D[.] avait reçues et l’état d’extrême nervosité dans lequel il se trouvait à la fin de l’occupation, constituent en une certaine mesure des circonstances atténuantes dont pourrait bénéficier le condamné*”⁸⁹. Hoewel men over het algemeen streng optrad tegen personen met doden op hun geweten, werd er niet blindelings tot executie overgegaan.

Een na Adolphe Van Glabbeke vaak gebruikte motivatie is het principe *in dubio pro reo*, het “voordeel van de twijfel”, waarbij men dus ofwel niet zeker was van de ware toedracht van de gepleegde misdaden, of waarbij de minister zelf niet kon kiezen tussen verwerping of omzetting. Zoals Theo Collignon stelt is het principe van het voordeel van de twijfel, “(...) *inséparable des règles de la légitimité, de l’utilité et de la justice des poursuites*”⁹⁰. Onder Paul Struye fungeerde het genaderecht op die manier soms als een soort verkapte derde aanleg wanneer de tijdens het proces blootgelegde feiten in twijfel werden getrokken. Af en toe werd zelfs het hele onderzoek verweten gebrekkig te zijn en werd desgevallend tot omzetting van de straf besloten.

85 Zaak Pieter B. (AKP, *Archief kabinet prins-regent*, 551 Samenvattingen van de adviezen van het Auditoraat-generaal betreffende de genadeverlening aan ter dood veroordeelden, nr. 460).

86 Zaak Adrien L. en Roger V.W. (*Idem*, nrs. 486, 635).

87 Zaak Charles S. (*Idem*, nr. 448).

88 Zaak Hendrik V. en André R. (*Idem*, nrs. 906, 977).

89 Zaak Lambert D. (*Idem*, nr. 1053).

90 THEO COLLIGNON, “La peine de mort sera-t-elle un châtement du passé ?”, in *Journal des tribunaux*, nr. 3757, 1948 (jrg. 63), p. 119.

Op andere – meer algemene – zaakgebonden omstandigheden werd al langer een beroep gedaan. Adolphe Van Glabbeke verwierp als laatste een genadeverzoek van een “eenvoudige wapendrager” maar voerde wel het principe in waarbij personen die zich niet schuldig hadden gemaakt aan misdrijven tegen landgenoten hun kansen zagen stijgen. Hierdoor werd het onder andere mogelijk om gewone Oostfronters gunstiger te evalueren. Onder Paul Struye – de Koude Oorlog was in volle voorbereiding – werd daarenboven collaboratie gestoeld op anti-communistisch idealisme minder op de korrel genomen, vermoedelijk vanuit de overtuiging dat men misleid was in de strijd tegen het bolsjewisme⁹¹. Eigenlijk deed Struye hetzelfde als Van Glabbeke, zij het vanuit een ander paradigma.

De opvolger en partijgenoot van Adolphe Van Glabbeke, Albert Lilar, voerde – tijdens de regering Achiel Van Acker I, een coalitie van katholieken, liberalen, socialisten en communisten – nog enkele andere principes in. Omzettingen van de doodstraf gemotiveerd met “*pas de sang*” komen het eerst bij hem voor. Verder was de veroordeelde voortaan ook bevoordeeld als hij in vergelijking met andere leden van zijn / haar collaborerende bende minder schuldig bleek of wanneer hij / zij zich kon beroepen op banden met of diensten aan het verzet.

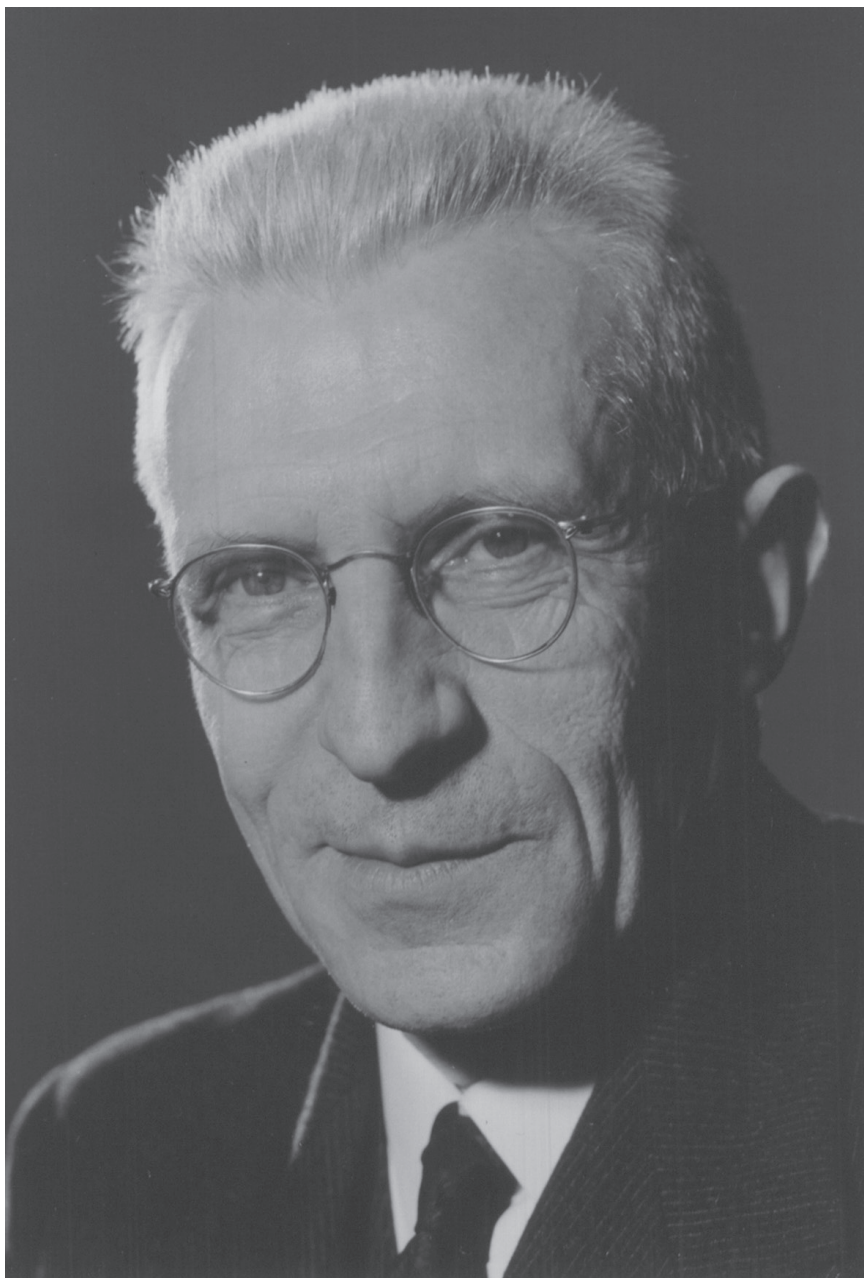
Onder Paul Struye werd de genadelijst nog aangevuld met personen die wapens noch fysiek geweld hadden gebruikt, zij die de verantwoordelijkheid voor gepleegde misdaden deelden met anderen en diegenen waarvan het dossier in hoofdzaak het karakter had van een gemeenrechtelijk misdrijf. In voornoemd geval ging het in wezen niet om “(...) *un collaborateur ayant eu l'intention de nuire à son pays (...)*”, maar om een delict dat gezien het privé-karakter als een gemeenrechtelijke zaak geëvalueerd werd⁹². Concreet betekende dit voor de ter dood veroordeelde dat hij / zij in alle waarschijnlijkheid begenadigd zou worden. Aangaande de genadeverlening bij gemeenrechtelijke misdadigers bestond er immers zoiets als een “*jurisprudence constante*”⁹³.

In feite is de genadeverlening tijdens Albert Lilar's tweede ambtstermijn een synthese van alle motieven die eerder waren aangewend. Nog één principe, namelijk de begenadiging van uniformdragers, voegde hij toe. Met Ludovic Moyersoën ten slotte werden de figuurlijke mazen van het genadenet dichtgetrokken. Middels het gemotiveerde genadebesluit ontsnapten zelfs de ergste gevallen aan hun executie.

91 Die these, omtrent het al dan niet misleid zijn, blijft in de historiografie tot op heden een heikel punt en is vaak nog onderwerp van debat. Zie ook : *Canvas Magazine Nachtwacht*, “Goedmenende Vlaamse Jongens of dienaars van het fascisme?”, 27.11.2004, met als gasten Marc Van den Wijngaert, Lode Wils en Hugo Schiltz en een toelichting van Herman Van Goethem.

92 Zaak Téléphore B. (AKP, *Archief kabinet prins-regent*, 551 Samenvattingen van de adviezen van het Auditoraat-generaal betreffende de genadeverlening aan ter dood veroordeelden, nr. 1062).

93 Zaak Albert P. (*Idem*, nr. 602).

- Ludovic Moyersoen op latere leeftijd. Hij was minister van Justitie tussen 1950 en 1952. (Fotograaf Luc De Decker, Aalst, fotocollectie KADOC)

VI. De tenuitvoerbrengring van de doodstraf : een symbolisch zoenoffer ?

In het onmiddellijk ontstane machtsvacuüm bij de bevrijding in september-oktober 1944 waren er reeds wederrechtelijke executies uitgevoerd⁹⁴. Voor de uit ballingschap teruggekeerde regering was het zaak snel het gezag te herstellen ten aanzien van zowel de collaboratie- als verzetsbewegingen⁹⁵. Een regering van nationale eenheid werd gevormd en het verzet kreeg ter compensatie van zijn ontwapening en neutralisering van zijn macht bepaalde taken toebedeeld, zoals bijvoorbeeld de bewaking van interneringskampen voor incivieken. Een harde beteugeling of repressie van de collaboratie moest de regering verder het nodige krediet opleveren en de rechtspraak van de straat naar de rechtbanken brengen. Het is onduidelijk in welke mate de effectieve tenuitvoerbrengring van de doodstraf – als exponent van het geweldmonopolie – verband houdt met het streven van de staat naar een legitimatie van haar macht.

Er zijn parallellen te trekken tussen het streven naar machtscentralisatie door lokale heren in de middeleeuwse maatschappij en de pogingen van de naoorlogse Belgische regeringen om de orde te herstellen. De lokale middeleeuwse autoriteiten poogden eveneens de wraakpraktijken uit handen van individuen te nemen. Omdat die individuele en persoonlijke acties vrijwel steeds openbaar en gewelddadig waren geweest, was het prille strafstelsel aanvankelijk ook een gewelddadige en publieke aangelegenheid⁹⁶. De openbare terechtstellingen hadden een dubbele functie : enerzijds potentiële criminelen afschrikken door een voorbeeld te stellen en anderzijds burgers ontraden het recht in eigen handen te nemen⁹⁷. Op die manier, door het vestigen van een geweldmonopolie, tracht een staat zich bij het volk te legitimeren⁹⁸. De executies tijdens de repressie na de Tweede Wereldoorlog waren eveneens toegankelijk voor publiek⁹⁹. Wetsvoorstellen om het openbare karakter van de terechtstellingen af te schaffen, werden afgewezen¹⁰⁰.

94 Hiervoor is geen precies cijfer terug te vinden : een 100-tal executies bij HERMAN VAN GOETHEM, “De historicus tussen hamer en aambeeld.”, in ERIC CORIJN (red.), *Collaboratie in Vlaanderen. Vergeten en vergeven ?*, Antwerpen, 2002, p. 48; Tussen de 60 en 117 executies volgens FRANK SEBERECHTS, *Ieder zijn zwarte. Verzet, collaboratie en repressie*, Leuven, 1994, p. 61.

95 RUDI VAN DOORSLAER, “Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. Gebruikt verleden”, in GITA DENECKERE EN BRUNO DE WEVER (red.), *Geschiedenis maken. Liber amicorum Herman Balthazar*, Gent, 2003, p. 229.

96 PIETER SPIERENBURG, *The spectacle of suffering. Executions and the evolution of repression : from a preindustrial metropolis to the European experience*, Cambridge, 1984, p. 12.

97 *Idem*, p. 78.

98 ROBERT MUCHEMBLED, *Le temps des supplices : de l'obéissance sous les rois absolus. XV-XVIIIe siècle*, Paris, 1992, p. 115.

99 Bepaald door artikel 9 van het Strafwetboek. Wel is het zo dat men als voorbijganger niet ongewild rechtstreeks geconfronteerd werd met de executies. Het ging vaak om een binnenplaats van een gevangenis (Brugge, Gent) of een kazerne (Etterbeek, Nijvel) (MATHIEU VANHAELEWYN, *Gerechtigheid is geschied/t ? Het discours over de doodstraf en haar tenuitvoerlegging in België tijdens de zuiveringen na de Tweede Wereldoorlog*, Gent, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, Universiteit Gent, 2004, p. 182-183).

100 De toenmalige minister van Justitie Marcel Grégoire (UDB) diende in december 1945 een eerste wetsvoorstel in (*Parlementaire Documenten van de Kamer*, 1945-1946, 21, 4 december 1945). Een tweede wetsvoorstel

Volgens cultuurhistorici en antropologen doet een publieke terechtstelling in Europa al eeuwen dienst als krachtig symbool voor het verwijderen van de “vervuiling” uit de gemeenschap¹⁰¹. Het gaat daarbij niet om een louter fysieke eliminatie. De executie – een geformaliseerde vergelding – is zowel gericht tegen de personen als tegen het regime dat ze vertegenwoordigen. Door bloed met bloed te vergieten, herwint een staat zijn status.

Het is verleidelijk om in het geval van de naoorlogse repressie te gewagen van een willekeurige Belgische wraakoefening gebaseerd op het talionisch principe *oog om oog, tand om tand*. De opmerkelijke getalovereenkomst tussen de 242 tijdens de repressie uitgevoerde executies en de 240 Belgische burgers die in het kader van represailles tijdens de bezetting in opdracht van de Duitse overheid werden geëxecuteerd, lijkt dat alleen maar te bevestigen¹⁰². In dat opzicht zouden de executies het resultaat zijn van een symbolisch berekende wraak voor het tijdens de oorlog aangerichte leed¹⁰³.

Zoals aangetoond, werd de genadeverlening gedragen door algemene richtlijnen. Het was onmogelijk om deze stelregels zomaar met de voeten te treden teneinde een bepaald aantal executies te bekomen. Daarenboven ontsnapten een aantal personen ternauwernood aan hun terechtstelling omdat onberekenbare externe factoren – namelijk de ministeriële crisis tengevolge van een onderwijskwestie onder Paul Struye – een herziening van het besluit in de hand hadden gewerkt. Geen enkele minister kon overigens inschatten hoeveel personen zijn opvolger zou executeren en geen enkele minister kon weten dat Ludovic Moyersoen uiteindelijk komaf zou maken met de executies. Men gaat duidelijk te ver wanneer men meent dat het totale aantal in België geëxecuteerde collaborateurs (of een benadering ervan) de vrucht is van een evenredige vergeldingspolitiek. Het gebruik van cijfers is weliswaar een verleidelijke methode om een stelling te staven, maar zonder toets met de bronnen blijft ze in gebreke. Bruno Aubusson de

werd in juni 1948 ingediend (onder andere gesteund door de katholieke – voormalig minister van Justitie – Charles du Bus de Warnaffe) (*Parlementaire Documenten van de Kamer*, 1947-1948, 554, 16 juni 1948). Net als het vorige voorstel werd het in de Senaat verworpen. Het schrappen van het openbare karakter zou de waarborgen en rechten van de veroordeelde beperken. Zie ook: C.J. VANHOUDT & WILLY CALEWAERT, *Belgisch strafrecht*, deel 3, Gent, 1968, p. 929.

101 ANTON BLOK, *Honour and violence*, Cambridge, 2001, p. 97-111.

102 Cijfer uit: RUDI VAN DOORSLAER, “Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog...”, p. 238.

103 Als voorbeeld van die mathematisch afgewogen bloedwraak wordt vaak verwezen naar de executie van 27 personen te Charleroi op 10 november 1948 en hun bijdrage aan de represailles op het einde van de oorlog waarbij te Courcelles 27 Belgische burgers gedood werden (Cf. *supra*, noot 62) [LOUIS DE LENTDECKER, *Tussen twee vuren*, (Keurreeks/Davidsfonds, nr. 166), Leuven, 1985, p. 95; FILIP DE PILLECYN, *Face au mur*, Leuven, 1980, p. 141; FRANK SEBERECHTS, *Ieder zijn zwarte. Verzet, collaboratie en repressie*, Leuven, 1994, p. 132]. De overeenkomst tussen de cijfers is markant en nodigt uit tot speculatie. Uit het onderzoek en de raadpleging van de – voor de historicus tastbare – cruciale bronnen in de besluitvorming is er geen enkele keer een concrete aanwijzing gevonden dat er bewust voor 27 executies is gekozen. Paul Struye, die de 27 genadeverzoeken had verworpen, zei later dat geen enkel minister van Justitie die doodstraffen had kunnen laten omzetten [JOOS FLORQUIN, “Paul Struye”, in *Ten huize van...8*, (Keurreeks 121), Leuven, 1972, p. 298].

Cavarlay geeft een passende waarschuwing : “*Alors, message de chiffres ou messages déchiffrés ? Seule certitude : il n’y a pas de chiffre sans message*”¹⁰⁴.

VII. Besluit

De jaren 1944-1950 waren een opmerkelijke periode in de geschiedenis van het Belgisch strafrecht. Ondanks de sinds 1863 geldende traditie waarbij bijna elke doodstraf quasi-automatisch in een mildere straf werd omgezet, zijn er in die periode 242 personen geëxecuteerd. Zowel die breuk met de traditie als het in België nooit eerder geziene aantal executies maken het verleidelijk te gewagen van een simpele voorbeeldstelling door de Belgische staat. Bovendien is de logica op het eerste gezicht soms zoek wanneer men nagaat wie voor het vuurpeloton verscheen en wie er uiteindelijk aan ontsnapte. De executie van 20 eenvoudige wapendragers in de eerste twee jaren na de bevrijding is hiervoor symptomatisch. Toch werd er niet zomaar met de natte vinger tot een executie besloten.

Hoewel zowel socialisten als liberalen, katholieken en zelfs een UDB'er¹⁰⁵ de ministerpost van Justitie hebben bemand, is er nooit sprake geweest van een opvallende *ad hoc*-genadeverlening. De bijzonderheden van de verscheidene dossiers werden wel in rekening gebracht, maar de beslissingen waren steeds gestoeld op een consistent geheel van algemene beginselen. Op basis van het beleid van de voorganger en met de inbreng van eigen principes pro-genade evolueerde de uitoefening van het genaderecht van streng naar mild. Slechts bij Henri Moreau de Melen kunnen de cijfers de indruk wekken dat zijn ambtstermijn een discontinue wending geeft aan die evolutie. Onder hem werden immers bepaalde principes (de begenadiging van vrouwen) kortstondig verlaten en alle genadeverzoeken verworpen. In feite was dat beleid een schijnbeleid omdat hij omzettingen slechts uitstelde voor zijn opvolger op het ministerie. Daarmee vermeed hij dat een deel van de publieke opinie hem net zoals Paul Struye zou afrekenen op een te mild genadebeleid. Over het algemeen is er echter sprake van een ononderbroken evolutie waarbij de principes in aantal cumuleerden parallel met het aantal genadeverzoeken. Ludovic Moyersoën maakte definitief komaf met de executies door ook de meest ernstige gevallen middels een gemotiveerd genadebesluit te begenadigen.

Dat er veel afhing van het moment waarop men voor de rechtbank verscheen, mag duidelijk wezen. Omwille van de gestage opbouw van principes die aan de basis lagen

104 BRUNO AUBUSSON DE CAVARLAY, “De l’âge d’or du Compte général de la Justice aux incertitudes de la statistique pénale informatisée : messages des chiffres ou messages déchiffrés ?”, in FRÉDÉRIC VESENTINI (dir.), *Les chiffres du crime en débat. Regards croisés sur la statistique pénale en Belgique (1830-2005)*, Louvain-la-Neuve, 2005, p. 190.

105 De travaillistische UDB had wortels in het verzet. Ze was mede opgericht door de voormalige Onafhankelijkheidsfront-weerstander en latere minister van Justitie Marcel Grégoire en ze richtte zich op een progressief-christelijk electoraat. De partij was echter slechts een kort leven beschoren.

van de beslissing op leven en dood, heeft het tijdstip waarop men terechtstond – en het genadeverzoek *mutatis mutandis* geëvalueerd werd – een grote impact gehad. Stefaan Laureys – op 23 februari 1945 geëxecuteerd tengevolge van een veroordeling op grond van artikel 113 – zou na 1946 wellicht begenadigd zijn. Wat Leo Vindevogel of Irma Laplasse betreft, ligt het moeilijker. Omdat ze beiden artikel 121bis ten laste hadden, blijft het de vraag of ze later in de jaren 1940 – respectievelijk als vader van acht kinderen of als vrouw – genade zouden hebben gekregen.

Het gros van de geëxecuteerden had echter indirect of direct schuld aan de dood van één of meerdere Belgen¹⁰⁶. Onder de 242 zaten er zowel medewerkers van de Sipo-SD als Breendonkbeulen. Door de verschillen die een lange en merkwaardige evolutie teweegbrengen, krijgt men misschien de indruk dat de tenuitvoerlegging van de doodstraf na de Tweede Wereldoorlog op willekeur was gestoeld. Niets is minder waar, geen willekeur maar een geleidelijke opbouw van principes verklaart de discrepanties. Een consequente genadeverlening annex beleid heeft ervoor gezorgd dat $\frac{4}{5}$ van de op tegenspraak ter dood veroordeelden hun executie uiteindelijk ontliepen. Door een onderzoek naar de motivaties achter de verschillende genadebesluiten is het duidelijk geworden dat de genadeverlening gebaseerd was op principes, niet op willekeur noch op rekenkunde.

* KOEN AERTS (1983) is in 2005 afgestudeerd als licentiaat Geschiedenis aan de Universiteit Gent met de verhandeling "*Persona non grata*". *Genadeverlening bij ter dood veroordeelden tijdens de repressie na de Tweede Wereldoorlog (1944-1950)*. Hij publiceerde "Genade voor ter dood veroordeelden tijdens de Zuiveringen na de Tweede Wereldoorlog : een vorstelijk prerogatief ?", in *Pro Memorie*, 2006, nr. 1, p. 53-66. Momenteel is hij aspirant bij het FWO-Vlaanderen, waar hij werkt aan een onderzoek over de reïntegratie van de incivieken in de Belgische rechtsstaat.

Afkortingen

AKP	: Archief van het Koninklijk Paleis, Brussel
ARA	: Algemeen Rijksarchief, Brussel
CVP	: Christelijke Volkspartij
PSC	: <i>Parti social chrétien</i>
DeVlag	: Duitsch-Vlaamsche Arbeidsgemeenschap
KADOC	: Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum, Leuven
NSKK	: Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps
SIPO-SD	: Sicherheitspolizei-Sicherheitsdienst
SOMA	: Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij, Brussel
SS	: Schutzstaffel
UDB	: Union démocratique belge
VVB	: Vlaamse Volksbeweging

¹⁰⁶ De samenvattingen van het Auditoraat-generaal laten wel toe na te gaan om welke reden men voor het vuurpeloton werd geleid, maar omdat er in die samenvattingen vaak te weinig biografische gegevens voorhanden zijn of zelfs ontbreken, is het onmogelijk een profiel van de geëxecuteerden te schetsen. Hiervoor zouden de – voorlopig niet toegankelijke – volledige genadedossiers op de Federale Overheidsdienst Justitie geraadpleegd moeten worden.